

quad. alán hún, vandal és marcomann hadak pusztítják, rabolják.⁴ — Mindazonáltal az itt lakott nép miféleségéről, pozitív adat hiányában, véleményt nem akarok kockáztatni.

Végül megjegyzem, hogy az egész dobogói lelet néhány darab kivételével, a magyar Nemzeti Múzeumban van letéve.¹

¹ Hálas elismeréssel kell fölemlítenem, hogy az egész Dobogó felásatásához a magas kormány és a M. N. Múzeum több ízben járult anyagi segélyezéssel.

GRÓF PÁLFFY MIKLÓS

FŐKANCZELLÁR

EMLÉKIRATAI

MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÁSÁRÓL.

ADALÉK MÁRIA TERÉZIA KORÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA

MARCZALI HENRIK.

(OLVASTATOTT A II. OSZT. ÜLÉSÉN 1884. MÁJUS 21.)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1884.

A XVIII. század története Magyarországon kiválóan a világi és egyházi főnemességnek története. Előbb a királyok ellen kellett küzdenie, utóbb a francia revolúció demokratikus eszméi ellen, melyek a magyar köznemesség körében is érvényre jutottak. De azon korszakban, mely a szatmári békétől II. József trónralépéséig tart, az arisztokratia ad irányt Magyarországnak külső és belső viszonyainak. Kezében az ország nagy része, melynek jövedelmét élvezi, birtokában a főméltóságok az udvarnál, kormánynál és hadsereg-nél, melyek gyakran még egészen feudális módon szállanak apáról fiúra egy nemzetségben. Az udvarnál és a külföld előtt a főurak képviselik a nemzetet, a nemzet előtt az udvart és a külföldi műveltséget. Bármennyire hódolnak a királynak, nemcsak mint annak szolgálai vesznek részt a kormányban, hanem úgy szólva saját joguknál fogva. Állásukat még erősebbé tévé az a körülmény, hogy a világi főúri családokból került ki az egyházi méltóságoknak nagy és legkiválóbb része. Röviden: a mi kormány volt Magyarországon a köznemes megyén kívül, mind az arisztokrátiához van kötve.

Visszatükröztetik a nagy nemesi családok ezen politikai és társadalmi helyzetét, mely őket valóban az angol lordokhoz teszi hasonlókká, levéltáraik. Majdnem úgy, mint uralkodó dynastiáknál, összefolyik az állami és a családi érdek, a levelezések és tervek egyaránt érintenek magán és nyilvános ügyeket. Magyarország múlt századi történetének nagy része ott nyugszik e magánarchivumokban, talán azért ismerik oly kevésbé. És midőn nemzeti történetírásunk renaissanceát élte, és teljes hévvel fogott a múlt felismeréséhez és feldolgozásához, oly tudatos és határozott

volt az ellentét a nemzeti közérzet és a régi aristokratikus hagyomány között, hogy minden más térre inkább irányult a történeti kutatás mint erre.

Különben is, ez a magyar történetnek legkevesebbé régényes része. A nemzeti lelkesedést egyaránt élesztik a nagyságnak és a szenvedésnek hazánk történetében sűrűn váltakozó epochái, mindegyik egyes hatalmas alakok által nyer kifejezést és kelt személyes érdeket. A XVIII. század ellenben nyugodt, mérsékelt kor. Egyetlen kimagasló népszerű eseménye a Rákóczy kor óta az 1741-iki insurrectió, egyetlen hatalmas alakja Mária Terézia. És ama férfiak, kik mint közbenjárók a király és nemzet közt megegyeztették a széthúzó érdekeket, és a török és német hadak pusztításai után, lehetővé tették a nemzetiségnek újabb kifejlését és az állam újabb szervezését, békés munkával tiszteletet és elismerést aratnak ugyan, de lelkesedést nem keltenek.

E férfiak közt egyik legkiválóbb Pálffy Miklós gróf, a később herezegi méltóságra emelkedett ágnak őse, Magyarországnak Mária Terézia alatt kancellárja és később országbírája (szül. 1708. † 1773.). Munkásságának, melyet királyának és hazájának egyenlő buzgósággal szentelt, a malaczkaí hg. Pálffy-féle családi levéltár okleveleinek alapján, igyekezem feltüntetni fővonásait.

Eddig történeti könyveinkben egyénisége éppen nem tűnik elő. Hazai íróink Katonától Horvát Mihályig¹ alig említenek felőle mást, mint nevét és hivatalát. Arneth² nagy munkájában gyakrabban találkozunk nevével, de csak úgy mint más mágánásokéval. Pedig nem csak ő, hanem az az egész politikai és társadalmi kör, melyhez tartozott és melynek egyik legjobban kiváló képviselője, megérdemlik a behatóbb tanulmányt és megismerést.

Valójában az alkotmányok nagy formái közt bizonyára az aristokratikus nyújt, a történet bizonyossága szerint, legkevesebbé alkalmas talajt, a körülből kimagasló egyes nagy

alakok fejlődésére. Az osztály uralkodik az individuum fölött, annak testi, lelki tulajdonságai, egész műveltsége, gyermekeivétől fogva egy közös mintának, az osztály ideáljának, hatása alatt fejlesztetnek. Inkább az egész rendnek szellemi niveauja képezi a történeti megítélés tárgyát, mint az egyeseké. De éppen azért van, hogy az egész osztálynak szelleméről nyerhetünk fogalmat, ha csak egynek is bele-mélyedtünk életébe. Mert van különbség a műveltséget alkotó eszmék iránti fogékonyságban és azok kifejezésében, és éppen ebben áll az individualitás, de maga az a műveltség, az a szellemi légkör az egész osztályra nézve egy.

Az osztály műveltségét a nevelés tükrözteti vissza, legyen az családi, vagy közös; az egyéni fejlettségnek biztos mértéke az olvasmány. Ez tükrözteti vissza, az emberi szellem melyik köre bírja kiválóan magához lánczolni a haladni sovárgó elmét, melyik bírja kielégíteni a szív ideáljait. Pálffy Miklós nagyon beható jegyzetekkel kísérte olvasmányait. Ebből látjuk, mennyire felölelték azok az akkori philosophiát és az államtudományokat. Bö kivonata maradt meg saját kezével írva, Bayle főcikkeinek, és Wolf, akkor új, rationalis bölcselkedésének. Régibb műveltségi fok emléke gyanánt ott találjuk a fő vallásos kérdéseknek, különösen a jezsuiták és jansenisták közt fenforgóknak, fejtegetését. Szent Ágoston műveit is kivonatolja, hanem különösen azon szempontból, hogy mennyiben érintik azok az egyház és állam közötti viszonyt. Ily compromissumra lép a modern szükség a régi hagyománynyal. Éppen ez olvasmányok bizonyítják, minő kiváló előkészültséget hozott magával a fiatal főúr a nyilvános pályára.

Pálffy Miklós a magyar aristokráciának azon fejlődési szakában végezte nyilvános pályáját, midőn az udvari műveltséggel eszerélte fel régi egyszerűségét, midőn elvált a nemzet testétől és mind politikai meggyőződésében, mind társadalmilag Bécs befolyása alá jutott. Megmentette Magyarországot az idegenek uralmától, de hogy maga uralkodhassék, félig idegenné lett. Főkancellársága éppen a hét-éves háború korába esik. Még nem feledték el az 1741-iki nagy tetteket, de a monarchiának sorsát nem akarták egyes

¹ Magyarország története VII. k. 374. l.

² Arneth: Geschichte Maria Theresias VII. k. 262-511. X. k. 115. l.

lelkessedési momentumoktól függővé tenni, hanem törvénynyé és köteleességgé szeretnék volna tenni azt, mit akkor a szív felhevülése végezett. A nemesség a régi és az újonnan szerzett érdemekre hivatkozva fenn tartja adómentességét, az udvar, finansiális bajai közt, lehető legtöbb pénzt igyekszik az országból kivonni. Ez a finansiális kérdés dominál már az 1751-iki országgyűlésen és megtartotta jelentőségét az egész századon keresztül.

Épen ezen időbe esnek Mária Terézia korszakalkotó reformjai a cseh-osztrák tartományok közigazgatása és pénzügye körében. Mi sem látszik könnyebbnek és hasznosabbnak, mint Magyarországra is átvinni azt, mi Ausztriában czélszerűnek bizonyult. Eszközökül pedig az oly férfiak kínálkoztak, kik, mint maga Pálffy, osztrák hivatalban kezdtek nyilvános életüket.

Már eléggé nagy a politikai érettség, tudják, hogy az országot nem lehet finansiálisan kizsákmányolni, ha nem fejtik ki czélszerű intézkedések által belső erejét, gazdagságát. Csakhogy e szükséges reformok, ha anyagi kérdésekre vonatkoznak, a nemességnek, ha szellemiekre, a papságnak ütköznek alkotmányos jogaiba. A király és a kormány képezi a haladás pártját, mely a nemzet zömével szemben igyekszik reformálni, lehetőleg kerülve minden összetűzközést az alkotmánnyal. Másképp uralkodni nem lehetett, alkotmányos uralkodás teljes megállást vont maga után. Látszik már az ellentét a kormány és a nemesség közt, de az még nem lép elé nyilvánosan és világosan. Inkább az eszmékben van meg, nem a tényekben. Kollonics újja szervező tervének ideje elmúlt, azóta ismét a régi praxis lépett érvénybe. Most ismét tudatosan foglalkoznak reformjavaslatokkal, ama reményben, hogy a közös érdek, a hazaszeretet és lojalitás utoljára is ki fogja egyeztetni a széthúzó magánérdekeket, melyek hatalmát és szívósságát még nem ismerték eléggé. Hogy mai szóval éljünk: a szatmári béke és a *pragmatica sanctio* által meg volt adva a közjogi alap; az alkotmányos kérdés másodrendűvé vált a belső reform szervezéséhez képest.

Ily viszonyok közt bizta meg a királynő Pálffyt egy

terv kidolgozásával, hogyan kell Magyarországon uralkodni.

Ismételjük, ez a javaslat első sorban az övé, műveltségének, alkotmányos és politikai felfogásának képe. De egyúttal belátnunk enged a bécsi udvari magyar körök szellemébe, Mária Terézia korában, melyről oly könnyen megszokták kicsinylőleg és gyűlöletesen nyilatkozni.

Mert ez a terv nem más mint rendszerbe foglalása az irányadó magyar urak nézetének, hogyan lehet Magyarországon uralkodni, hogyan lehet az alkotmány érvényben maradásával összekötni a királyi hatalmat és annak segéd-eszközeiről gondoskodást, hogyan megtartani a magyar önkormányzatot a birodalom összes igazgatásának keretében. Bárminő legyen különben beése a munkálatnak, egy bizonyos: általános képbe egyesíti mindazon egyes vonásokat, melyeket a kor intézkedéseiből és küzdelmeiből le lehetett vezetni, de nem oklevéll megbízhatósággal kimutatni. Ne feledjük, hogy Mátyás király ideje óta alig volt magyar államférfi, ki részletekbe menő, de mégis az egész állami életet átölelő tervvel lépett volna fel, hogy eszméi szerint alakítsa a magyar állam épületét. Nem engedett arra időt a háború, helyet a török és az ország ketté szakadása. És midőn a polgárháborúk befejezése és a török kiűzése után szó lehet az ország újjászervezéséről, a munkát oly magyarok végezik, kik Bécsben készültek feladatukra, és ott nyerték az arra vonatkozó leghatalmasabb impulsusokat.

Pálffy egész *systematice* fogja fel tárgyát. A magyar főúr Bécsben megszokta a bürokrata légkört. Először a főelveket állapítja meg. Ezek a következők:

1. Elismerik, hogy a Felség jót akar, de a kivitelhez nagy ügyesség szükséges.

2. Eddig is sok történt már, de ez csak az első lépés. Minden haladásnál nagy elővigyázat kell, mert a nemzeti előítéletek kimérendők, ezek közt pedig az első a jogokra való nagy ügyelet. Baj továbbá az egyetértés hiánya a miniszterek közt. A Felség idegen miniszterei gyakran használják a királyi autoritást, a nélkül, hogy megegyezteték volna a törvénnyel és lehetőséggel.

3. Ebből önként következik a lassú eljárás szüksége, úgy a személyes, mint a tárgyi ügyekben. Kerülni kell mindent, mi a Felséget és annak tekintélyét compromittálhatná. A természet lassú és biztos eljárását kell mintául venni.

4. Most mindenki tudja, mennyit köszön Magyarország a Felséges háznak. Nem szabad azonban a hűséget a kedvező véletlentől tenni függővé, hanem az országban belső bátorságot és teljes alkotmányt kell szerezni. Szép és magas dolog a „vitam et sanguinem“ királyért és nemzetért, de nem elegendő. A principiumokban való megegyezés hozhat egyedül tartós eredményt.

5. Lehető a megegyezés a király és a nemzet, az ő és új közt. A baj főképen abban áll, hogy ugyanazon időben kell javítani, midőn annyira szükség van a nemzet buzgóságára. Országgyűlésre volna szükség, de kérdés, nem okoz-e az több kárt mint hasznot? Még élénk emléken maradt az utolsó (1751-ik), melyben a kincstár kis haszna miatt el kellett tekinteni az ország állapota javításától. Megmutatja a tapasztalás, melyik út vezet célhoz. „Felséged uralkodása kezdetén a szeretet kezdett mindent tenni, mindent végrehajtani.“¹ Meg kell győzni a rendeket e szeretet általános voltáról. Felséged belátása meg fogja mutatni, mint tanúsítható e szeretet minden rendeletében. Azok nem nyugtathatják meg a nemzetet, kik felzavarták. Egyelőre a legjobb mód minden újabb adókövetelésnek elmaradása.

Ez a rövid bevezetés is mutatja, hogy szerző tisztán látott feladatába és annak nehézségeibe. Egyaránt állást foglal a nemzeti előítéletek, és a német miniszterek törvénytelen eljárása ellen, mely compromittálja a királyi tekintélyt, s így hátráltatja a „jót“, a reformot. A király és nemzet közötti viszonyt függetlenné kell tenni a pillanatnyi felhevüléstől. Érti a különbséget a fiscalis igények, és a valódi reformok közt, kifejti mennyire útját állja a fiscalis-

¹ Die Liebe hat bei Antretung E. M. Regierung alles in Ungarn zu thun, alles zu bewirken angefangen.

tás szempontja a valódi haladásnak. Az is kitűnik már, mi a punctum saliens Mária Terézia egész uralkodásában. A szeretetet hangsúlyozza. Mi más az, mint a királynő személyes kormányja, mely anyai gondoskodása által el véli fedtetni a nemzettel és az egyesekkel, ha magasabb érdekért nem veszi tekintetbe a törvény betűjét.

A munkálat először a törvényhozást, azután az adórendszert veszi, mint leglényegesebb pontokat, tüzetes tárgyalás alá.

I. Legislatio.

1. Törvényes téren lehet tenni legtöbb jót, de kétségbe nem vonható a sok akadály és visszaélés. Nem szabad elforgatni az ország alapalkotmányát, de kötelesség javítani ott, hol észrevehető a baj.

A törvényhozást a Felség gyakorolja a rendekkel együtt az országgyűlésen „és bár valójában lehet egy más hasznos dolgot létesíteni országgyűlésen kívül is, azért még sem lehet az sem igen jelentékeny, sem igen tartós.“ Szükséges a királyi rendeleteknek megegyeztetése az országos törvényekkel.

2. Felségedhez legméltóbb a törvény világossá tétele, minden eselszövé és alattomoság (chicané) megszüntetése. Ellene csak azok lehetnek, kik a jogtudományt mint jövedelmező és nyereséges mesterséget űzik, ezeknek válik előnyére, ha mindenféle visszaélés és eselszövény harapózik el,² hogy semmi birtok ne legyen biztonságban. Ezek a gyanú terjesztői az országgyűlésnél.

3. Hiába emelik az újítás vádját. A kezdő állapotban nem volt törvény, és a maga idejében csak olyan újítás volt a Tripartitum, mint a most foganatosítandó. És újabban is nagy változást jelöl az 1723. évi törvénykezési rend.

¹ Und wenn gleich in der Wahrheit ein und anders pro formam illationis ad legem vortrügliches gemacht werden kann, so ist es doch weder von ausgebliehem Gewicht, noch von langem Bestand.

² Welche die Wissenschaft der Jurisprudenz als ein eintrügliches und gewinnbringendes Handwerk treiben, denn diese finden ihre Rechnung dabei, allerhand Missbrauch und Chicanen einschleichen zu lassen.

4. Az allegatiók és oppositiók miatt azonban nem javult semmi. Magyarországnak több bajt okozott a belső zavar, mint a külső.

5. Az új törvénykönyv szerkesztésénél tekintettel kell lenni a különbségre a törvénykezés és a kormány (gubernativum publicum et politicum) közt. A tapasztalat eléggé mutatja a visszaéléseket és rossz magyarázatokat. Sok adat van kéznél, a többit meg lehet szerezni hivatalos jelentésekből és magántudósításokból. Össze kell foglalni a törvény által el nem döntött, és a törvényben nem foglalt, a szokásos jog, vagy az ország rendes bírának ítélete által eldöntött eseteket, továbbá a törvényhez hasonlóság és következtetés alapján, és a törvényhozó hozzájárulása nélkül eldöntött jogi eseteket. Egy férfiú, legfőlebb egy segéddel dolgozza ki az egészet, hogy idő előtt ne származzék zaj. Időközben a kaneczellár, úgy mellesleg, reávezetheti a főembereket a törvényes javítás szükségére.

6. Ily módon világosan áll majd az egész ügy a magyar kormány előtt, és az új codex be lesz illeszthető az uralkodás általános systemájába. Meghatározandó még, mit végezhet a Felség a maga jogánál fogva, és mit az országgyűlés és a megyék útján. Továbbá azt, hogyan nyerjen az egész törvényes erőt.

7. Ezzel sok más kérdés áll kapcsolatban. Elő kell-e készíteni az országot egy ily országgyűlés összehívására? Állandó legyen-e az ily országgyűlés? Vagy nem jobb-e, országgyűlés nélkül, csak a megyék útján lassankint keresztül vinni mindent? E célra egyaránt kellene felhasználni erőt, befolyást és az egyesek gyengeségét.

8. Szükséges az előleges combinatio, nem mint eddig, midőn soha sem uralkodott teljes bizalom a király és a nemzet között.

9. Oly nagy országban, mint Magyarország, mindig lesznek elégedetlenek. De ezektől Felséged eltekinthet, mert nagy jószágában kiméli a jogot és a szabadságokat.

10. Felséged már eddig is sokat tett a hazáért, a magyart minden hivatalban egyenlővé tette többi alattvalójával. Különösen fontos a katonaság emelése. De

mindennél előbbre való a bizalom megszerzése és megőrzése.

11. Ez a bizalom még nőni fog Felséged rendeletei által, melyek javítanak jogfosztás nélkül. Eddig leginkább gravamenekkel foglalkozott az ország, mert nem látta be az intézkedésekből folyó hasznát, vagy csakugyan nem is volt belőle haszna. P. o. mit használ a katonai regulamentum, ha azt végrehajtani nem lehet? A törvényhozásnak tehát általánosnak kell lenni. E célból is elsőrendű szükség az egyetértés az ország kormánya és az udvari hatóságok között.

12. Ideiglenesen is lehet intézkedni, törvényes alapon. Mert a törvény nem lát előre mindent, és lehetetlen minden egyes esetben országgyűlést hívni össze. Ez a helytartótanácsnak feladata. E célból az teljes végrehajtó hatalommal ruháztassék fel, de élére oly nádort kell állítani, ki teljesen osztozik a Felség kegyes szándékaiban.

Mondhatni, hogy ezen javaslatok célszerű módon egyesítik a theoria követeléseit, a hazai praxissal. Észrevehető rajtok Montesquieu hatása, mindig az ő terminológiájával jelölve az állami intézmények, az ő tanai szerint választatik el oly szigorúan a bíraskodás a politikai kormánytól. A codificatio szüksége mélyen érezhető. Már történik utalás a magyar közállapotok egyik rákfenéjére, az ügyvédi befolyásra, mely saját önző céljaira használja fel a régi törvények felszégeit és ellenmondásait. Termékeny törvényhozás, olyan, mely valójában áthassa a nemzetet, csak úgy lehetséges, ha egyaránt megfelel a kormány és az alattvalók érdekének. A bizalmat megérdemli a Felség, mely fentartja az országos alkotmányt.

Más tekintetben is szorosan alkotmányos alapon áll a javaslat. Kimondja, hogy minden reform csak az országgyűlés által válhatik testté, különben csak mulékony eredmény érhető el. Felteszi az országgyűlés egybehívását, sőt lehetőnek tartja — mi nagyon figyelemreméltó — az állandó országgyűlést is. Hogy egy újabb szóval éljünk, a szerző

mindenben a fontolva haladás elvét követi. Haladni akar, de a törvényes, alkotmányos alapon.

Ki kell azonban emelnünk, hogy nem mindenben ragaszkodik az alkotmányos felfogáshoz. Mindjárt a codificatioval való titkolódzás csak nehezen fér meg a tárgy fontosságával és méltóságával. Hanem hisz a régi államférfiak esupa politikai „areanum“-nak vélték köszönhetni eredményeiket. A főembereket kell megnyerni, ettől függ a codificatio sorsa. Még veszedelmesebb a másik javaslat, mely szerint a reformot, ha az országgyűlésen nem lehet, a megyékben lehetne keresztülvinni. Ez nem más, mint a személyes befolyásnak a megyegyűlésen uralomra jutása, az országgyűlés neutralizálására. Egyformán veszedelmes fegyvernek bizonyult az a kormánynak és ellenzéknek kezében, mely azt e század negyvenes éveiben forgatta.

Nagyon eltér az „esprit des loix“ elveitől az a szerep, melyet a helytartótanácsnak szán. Ez közigazgatási, nem bírói testület, mégis általa akarja érvénybe léptetni az egész törvénykezési reformot. A magyar „parlament“ e szerint a L. T. Consilium lett volna, nem a Curia. De a mennyire ellenmond ez a theoriának, annyira megfelel a magyar gyakorlatnak. Tényleg a helytartótanács igen nagy befolyást gyakorolt az igazságszolgáltatásra, és azon korban, midőn még annyira divott a feudális igazságszolgáltatás, a király csak úgy érvényesíté befolyását a törvényre, mint bármely más földesúr. Épen a törvények homályossága és ellenmondásai miatt, minden nevezetes pernek a magánjogin kívül egyúttal politikai jelentősége is volt. Azután, a mi a fő, a Curia a kormánytól szükségkép független testület, a helytartótanácsnak pedig oly nádor álljon élén, ki be van avatva a király szándékaiba. Ha találnak ily férfiút, azon testületre lehet ruházni a teljes végrehajtó hatalmat, melynek ő áll élén. Más szóval: a helytartótanács által burokratia honosul meg, melynek élén egy, csak az uralkodónak felelős, de magyar miniszter áll. Mintegy önkéntelenül átszivárognak így a régi Magyarországra az új Európának intézményei és eszméi.

II. Contributio.

Nem lehetett el soha civilizált nép adó nélkül. Csak hogy elosztása arányos legyen. Magyarországon az 1715: VIII. és 1723: VI. t.-cz.-ek intézkednek. Gondoskodtak ugyan a jobbágyság védelméről, p. o. az 1715: CI. és az 1723: XVIII. t.-cz.-ben, hanem azért sok a visszaélés. Nagy baj a „ne onus inhaereat fundo“, mi megszünteti az adóalap biztosságát. Eddig is sok panaszra adott okot, még többtől kell félni a jövőben. Ezért intézkedés szükséges. Kérdés, mit lehet a megyék útján tenni, mit királyi biztosok és végre, mit az úrbér szabályozása által?

Az egész circulus vitiosus, esupa lehetetlenség, annyi mindenféle nézet áll egymással szemben. Nem szabad felkelteni a nemzeti féltékenységet, hanem mintegy szunyadván tartani.¹ Az eljárásnak lassan és észrevétlenül kell végbe mennie.

Sokat kell még engedni a nemzetnek, és lassankint vinni reá Felséged szándéka elősegítésére. Jó jelül szolgálhat a nemzet kész akarata a jelen háborúban. Belátták az államjövödelmek emelésének szükségét, de még nem történt semmi, az adókulesul szolgáló portákat sem osztották fel méltányosan. Meg kell tudni, a sokféle dica-egység közt melyik a legjobb? és milyen az egyes megyékben a változás. De még ha jö lett volna is az adó első kivetése, azóta nagyon változhattak a viszonyok. Minden összeírás önkényes, melyet nem ellenőrizhet senki.

Szabad-e a conscriptiót tovább is a mindent eltűrő magistratusok kezében hagyni? Szabad-e bizni azokba, kik magok okoztak minden bajt? Nem ajánlatosabb-e, hogy az egészet királyi biztos hajtja végre?

Igaz, hogy az 1752-ben kiküldött commissiók csak költséget és nyugtalanságot okoztak, de csak kevés hasznot hajtottak. Mindamellet ajánlható ez az eljárás, mert minden adóügyben szem előtt kell tartani, hogy a nemzet

¹ Sondern gleichsam eingeschläfert belassen.

azon részének, mely az országgyűlésen felszólal, és annak, mely onnan ki van zárva, nem egy az érdeke.¹

Még jobb volna azonban a biztosságnak állandóvá tétele, magában a hatósági testületben. Ez az úrbér-szabályozásnak egyedüli lehető módja. Addig a Felség intézkedik az egyes esetekben.

Az állandó commissariatust módja a következő: Minden megyénél és városnál legyen legalább egy királyi személy, nyilvános és titkos instructióval, kinek feladata mindenre felügyelni. Általok minden tudomására jutna a kancelláriának, mely aztán megtehetné a kellő intézkedéseket a gyűlésekkel és hatóságokkal szemben. Azonfelül a kancellária külön is levelezzen a fő- és alispánnal, vagy más megyei emberrel. Ez utóbbi mód ajánlatosabb; az előbbit, mint újítást, rossz szemmel néznék.

Fontos tehát a főispán kinevezése. O jelölje meg a tisztí karban a megbízhatót, ki legyen a királyi kezétől függő királyi ember.² Ezen intézkedés nélkül a kancellária soha sem nyer felvilágosítást. Az egész csak nehezen vihető keresztül, de szükséges az úrbérszabályozás miatt, akár országgyűlés végezi azt, akár nem. Az adót azonban csak az országgyűlés emelheti fel. De míg érvényben marad a ne onus inhaereat fundo elve, a gyarapítás nem lehet jelentékeny.

Gondolhatott volna erre a nemesség is. A subsidium már megvan és idővel tán el lehet érni az országgyűlésen a nemesek adófizetését: a *subsidium nobile*-t.

Minden csak attól függ, hogy a nyert hatalmat jó célra fordítsák, ne a privilegiumok megdöntésére.

A contributio kérdésének felfogásában még tisztábban nyilvánul Pálffy Miklós politikai rendszere, mint a legislationál. A magyar közjognak tulajdonképp az adóügy volt

¹ Denn in diesem, so wie in aller Materia Contribuali, ist das Augenmerk zu haben, dass jener Theil der Nation, welcher bei dem Landtag redet, mit dem, der davon ausgeschlossen ist, nicht einerlei Interesse haben.

² Homo regius ad nutum principis amovibilis.

Mária Terézia korában legégetőbb kérdése. Nevezetes, hogy e téren egészen az udvar álláspontjára helyezkedik. Az ország átkának nézi a nemesség adómentességét, és nem mond le annak megszüntetése reményéről törvényes módon. E téren egyelőre a kincstárnak, az országnak, és a jobbágy-nak érdeke, csak a nemes, ki egyedül képezi a politikai nemzetet, szól mindannyi ellen.

Addig is sokat lehet tenni a paraszt érdekében. Minden elnyomás a nemestől indul ki, és azért marad orvosolatlan, mert a földesúr kezében van az egész megyei igazgatás. A nemes a legtöbb esetben párt és bíró egy személyben. Ily módon lehetetlen minden igazságos kormányzás. Csak egy mód van e túrhetetlen állapotnak véget vetni: a királyi hatalomnak, melynek joga és kötelessége megvédeni a jobbágyot, eszközöket szerezni magában a vármegyében. Ime, mily félénken, minő kerülő úton jelenik meg újra az állami közigazgatás elve magyar földön! Az állam pénzügyi szorultságából indul ki az egész. A nemes nem fizet; a jobbágy csak úgy fizethet, ha a nemes ellen megvédi. De a nemes az ország ura, nem szabad fölkelteni féltékenységét. Titokban, úgy mint máshol a gonosztevők, levelezzen a kormány megbízottjával, értesüljön a kancellária a nemesség visszaéléseiről! Ily alacsony szerepre volt kárhoztatva a modern állam első kísérlete e feudális földön. Pedig nem volt szó sem vallásos, sem nemzetiségi elnyomásról, meg adóról sem. Csak a jobbágyság védelméről. Később amnyi kormány igyekezett megvalósítani az e javaslatban kifejezett eszmét: az állami közigazgatást. Pálffy tervének egy az előnye, de óriási nagy: magyarok által akarta keresztül vitetni.

Egész politikai és nemzeti irányára nézve jellemző a contributióról szóló munkálatának utolsó pontja. Az adó kivételénél, úgy mond, a jó összeírás a fő, melynek alapul kell hogy térképek szolgáljanak. De ha ezeket magyar készít, az könnyen lehet pártos, ha idegen, ellen fognak állani. Kell tehát, hogy a munkát magyar hajtja végre, de megbízható.

Előadtuk azon elveket, melyek Pálffynak, mint kan-

ezellárnak politikai rendszerét képezik. Két sarkköve: a codificatio, melyvel összefügg a végrehajtó hatalomnak erősítése, és az igazságosabb adófelosztás, melyet állami közigazgatás támogat. Ezek a végső célok, melyek elérése hosszas és fáradságos munkának lehet csak eredménye. Tényleg ezek foglalkoztatták a kormányt Mária Terézia egész uralkodása alatt. De időközben, míg e reformok életbe lépnek, szintén sokat lehet tenni az ország emelésére. Erre vonatkozó javaslatait külön terjedelmes emlékiratban terjeszti a királynő elé.

Ez az emlékirat érinti a közélet minden terét és annyiban érdekesebb még az előbbinél, melyre gyakran hivatkozik, a mennyiben sokkal behatóbban ismerteti a tényleg fennálló viszonyokat, mint amaz.

Az előkészítés ideje alatt is sokat tehet a hű és ügyes hatóság, mely a régi törvényeket minden homályosságuk mellett ügyesen tudja felhasználni, és minden ellenzés dacára érvényre juttatja az igaz ügyet, és érvényt bír szerezni rendeleteinek. Csakhogy ehhez jószág és állhatatosság szükséges, a jónak tartott intézkedések keresztülvitelében.

Eddig a m. kanczelláriánál és a többi hatóságnál annyira gondját viselték a magyar törvényeknek, hogy azonnal felszólaltak, mihelyt valamely legfelsőbb intézkedés nem felelt meg azoknak. „A magyar kormányzások ez eljárását nem is lehet rossz néven venni, nem ismerik az állam összességére vonatkozó, annak javára törekvő systemát, mely nem is fér össze az ifjúkoruktól táplált popularis elvekkel, sem gondolkodásuk egész módjával.“ Annál esodálatosabb a m. kanczellária hivatkozása a törvényekre, mert ennek kötelessége követni a fejedelem akaratát, és szem előtt tartani az állam javát.¹ Ezen, alkalmas eszközökkel, változtatni kell.

¹ In Verhandlung aber der meisten Hung. Geschäften, habe ich öfters beobachtet, dass nicht nur die Landesstellen, sondern auch die Hofkanzley selbst die Landesgesetze sich also lebhaft gegenwärtig

A kanczellária egyik főfeladata az a levelezés, melyről már az adó alatt volt szó. A vele megbízott férfiak feladata elébe tenni a közérdeket a magánérdeknek, és útmutatóként szolgálni a jutalmazás és büntetés körül. Bizonyos, hogy a főispánok a legelőkelőbb családokból erednek, másrészt pedig sokféleféleképp függenek az udvartól. Remélhető lehetne tehát, hogy annak nagy szolgálatokat tesznek, ha alkalmas és buzgó férfiak. Tőlök függ a tisztségek betöltése, az adóügyre is nagy a befolyásuk, a városi adóügy pedig összefügg a megyeivel. A főispánokra befolyást lehet gyakorolni instructio, levelezés, az udvarhoz hívás, továbbá a nádor, primás és mások által. Mindenesetre igen fontos ez állomások helyes betöltése. „Magam ellen szólok,¹ és kijelentem, hogy kár volt régente örökössé tenni némely családban a főispáni méltóságot“,² bár mai nap hűségök és ragaszkodásuk által a Felség iránt inkább hasznót hoznak, mint kárt. Legtöbbet a nádor tehet, azután a primás. Csakhogy Felséged tudja, mily kevéssé számíthat az utóbbira, és miért vált teljesen hasznavehetetlenné úgy a nemzetre, mint az uralkodóra nézve.³

Legtöbb függ a helytartótanáctól. Ez pedig nem felkelhet meg feladatának, ha nem áll egy elnöknek hathatós vezetése alatt. Személyzete különben nem alkalmas az állam céljainak előmozdítására. Ha a helytartótanács jól viszi ügyeit, hasonlíthatatlan szolgálatokat tehet mindenben, különösen a megyékre hathat oly módon, hogy minden külsőség megtartásával el lehessen érni a célt, és kevesebb kellemetlen repraesentatio terjesztetné fel. Az első cél a conscriptio, mely adóalapot teremt. Maga a nemesség érezné

hatten, dass wann die Gesetze den Vorgang des Hofes nicht berechtigen, man allsogleich die Unthunlichkeiten voranstehen keinen Anstand nehme. Pálffy Miklós saját memorialeja a függelékben.

¹ Ő volt Pozsony megye örökös főispánja.

² U. o. Ich rede wider mich selbst, und sage, dass es zu wünschen wäre, dass vormals die Erblichkeit der Obergespanschaften nicht leicht denen Familien hätte conferirt werden sollen.

³ Ez nem lehet más, mint Gr. Csáky Miklós, ki 1757. május 31-én halt meg.

legjobban azon felfogás káros voltát, mely szerint a parasztnak nincs telke.

Ha ez véghez van vite, és eredménye írásba szerkesztve, a contributiót legalább $\frac{2}{3}$ részével fel lehet emelni. Ez csak állandó béke idején érhető el. Míg a háború tart, a főczél segítséget nyerni a királyi tekintély kockáztatása nélkül. Addig is lehet emelni a jövedelmet a nélkül, hogy az gyanúra szolgáltatna okot. Külföldi vállalkozókat kell az országba hozni, kik a kincstárnak hasznára dolgozzanak, a német tartományok minden vesztesége nélkül. Az idegen pénz rendkívül emelné az ország népességét, iparát és gazdagságát.

Főczélom minden érdeknek kiegyenlítése, egyetértésnek és közreműködésnek eszközzése. Négy nagy érdek áll egymással szemben: 1. a királyi kincstár nagyobb adót kíván; 2. a nemesség érdeke a „ne onus inhaereat fundo“ fentartása; 3. a parasztság teherkönnyítés és helyes arány; 4. a megyéké, hogy a hadi adón kívül házi adót is szedhessenek. A nemesség érdeke csak úgy maradhat meg a többié ellenében, ha idegen pénzt nagyobb mennyiségben hoznak be hazai terményekért, melyeket eddig elhanyagoltak. Az egész finánczrendszernek alapja az, hogy a fejedelmet és a földesurakat a többi rend és lakos tartja fenn. Ebből kitűnik, mennyire fontos a föld termelésének gyarapítása. Az állam gazdagsága nem is függ mástól, mint szorgalomtól és munkától.

A földműves, a művész és kézműves-rend száma a minden országban mutatkozó szükséglettől függ. Ezt a szükségletet kell tehát emelni. Már pedig mai napság a magyar földbirtokos osztály úgy jószágain, mint egyebütt kegyelmesebb, a világ haladásához illő életmódhoz szokott.¹ Ez elősegíti az ipar kifejlődését. Ha mindig csak egy marad a terület és a termény, századokon át sem növekedik

¹ U. o. Zumahlen heutigen Tages die Proprietarii in Ungarn sich auf ihren Landgütern selbst, aber auch allenthalben schon einer bequemen und mehreren Consums erforderlichen Lebensart, als in vorigen Zeiten, nach jetzigem Weltlauf zu schicken bezeugen.

egy falu lakossága, ép oly kevéssé az országe. Ezért kell előmozdítani az ipart és a nyert czikkek kereskedését. Ismerje meg nemzetünk, mennyire hasznára válnak ilyenmő elvek, ha újaknak és idegeneknek látszanak is. Csakis általok érheti el a többi európai nemzet által már élvezett előnyöket.

Fontos szerepet játszanának a finánczrendszerben a *katonai gyarmatok*. Nemcsak pusztá területek művelésére szolgálnának a monarchia, hanem örök, kitűnő erősítői gyanánt. Nem lehet elválasztani a kormány egyik ágát a másiktól, és különösen az adó és katonaság állanak belső kapcsolatban.

Ha meggondoljuk, mennyi pénz jó az országba a katonák által, továbbá borért, gabonáért, marhákért és bányaterményekért, azt kell hinni, hogy az általános panasz a pénz szüksége miatt nem jogosult, ha csak fel nem tesszük, hogy a pénz a kereskedés által ismét kivonatlik az országból. Ha a bilanx igazolná a felfogást, nagy óvatosságot és felügyeletet kellene kifejtteni.

Bizonyos, hogy magok a magyar ezredek több pénzbe kerülnek, mint a mennyit a contributio kitesz. Hát még a német csapatok. Remélik ugyan, hogy a megyék ki fognak állítani portalis katonaságot, mint 1741-ben. De ez, valamint a forspont, nem elég a kincstárnak, és új teher az adózónak. Azért jobb minderről, egy magasabb czél érdekében lemondani.

Ez a főczél: az adózó gazdagítása, a nyomorból kiségitése, henyeségének megszűnése által, a földművelés és ipar olyatén emelése, hogy a jómódú nép szívesen fizessen nagyobb adót, az államban és kormányban ismervén még boldogsága létrehozóját. Nem érhető el ez a szerencses változás, csak ha a katonaságnak ép úgy vehetik hasznát a békében, mint a háborúban. Így jártak el a régi görögök és rómaiak, így újabban az oroszok és francziák. Miért ne járulhatna a katonaság munkája által élélme fedezéséhez? Egy hatalomnak sem válnék ez annyira hasznára, mint felségednek. A katonaság számát ez épen nem esőkken-tené, és állandó megbizható újoncziskolát teremtene. A

gyarmatosoknak annyi föld járjon, melyből megélhessenek és adót fizethessenek. Felsőged egyelőre legalább saját jószágain létesítse az intézményt, és tartsa fenn magának a teljes korlátalan rendelkezési jogot e téren, mint regalet, melybe a rendek soha sem avatkoztak. A rendek nem is állanak ellen soha nyíltan, csak ha újabb tehertől tartanak, és mindjárt kibékülnek, ha látják a nemzet dicsőségének és érdekének a legfelső szolgálattal való megegyezését. Például szolgálhat erre nézve a következő eset: Az 1741: LXIII. t.-ez. egyenesen tiltakozik az ellen, hogy az ország újra kiállítson annyi katonát, mint a mennyi ott ki van szabva, mindazonáltal megtörtént az most minden újabb törvény nélkül. Ez mutatja, hogy mennyit lehet elérni rendelet által, brevi manu.

A nagy czél elérésére és Felsőged magasztos igyekvésének, mely a nemzetek boldogítását munkálja, elősegítésére, igen lényeges a *sz. kir. városok* tekintetbe vétele.

Fontosak mint az országnak egy külön rendje, számuknál fogva, és mert egyformán állanak katolikusokból és akatholikusokból. Tanácsuk és magistratusuk rendesen oly szoros kapcsolattal van egybe kötve, hogy a kamara befolyása daczára, mely titok borítja vagyoni állásukat. Pest városa p. o. 13,000 frtnyi adót fizet, de lakosaitól 50,000 frtot követelnek, Buda 22,000-et, pedig a polgárok 60,000 frtot szolgáltatnak be. Ezért adósságba keverednek, pedig ehhez nincs királyi engedelmők. Sequestrum alá kell jutniok, az akadályoz meg legjobban minden sikkasztást.

A *papság* is figyelmet érdemel pénzügyi tekintetben, bár a méltányosság megköveteli, hogy birtokai szabad élvezetében maradjon. Az egész ügy nagyon kényes. De Felsőgednek, mint legfőbb patronusnak joga van megakadályozni, hogy nagy jövedelmeket húzzanak minden gyümölcs nélkül.

Nem lehet az ott uralkodó visszaéléseken csodálkozni, mert az országban még annyi dolog van keletkező félben. Ha már el volna végezve, a mit az 1715: XXIV. és XXXIX. t.-ez.-ek kívántak a törvénykezés, katonaság és közigazdaság körül, nem kellene újra azzal vesződni. Csakhogy a commissiók

tagjai meghaltak, mielőtt befejezték volna munkálatukat. Tanúság arra nézve, mennyire kell sietni a szükségesnek látott reform eszközzésével. Minden nehézség daczára sokat lehet elérni jó módon, mert nem annyira az elvekben van az eltérés, mint a czélhoz vivő eszközök megválasztásában.

Különösen áll ez a *vallás* ügyére nézve. Felsőgednek kiváló joga ebben intézkedni, de nehéz oly módot találni, mely ne sértse sem a vallást, sem az ország jólétét. Nem csak az egyes felekezetek féltékenysége okoz bajt, hanem még inkább előjáróik önzése. Ezek többnyire nagyon tudatlanok, kivált a Magyarországon kívül eső dolgokban. Az 1731-iki a protestánsokra, valamint az 1734. és 1743-ban a gör. n. egyesültekre vonatkozó rendelet Magyarországon, és az Alvinczy diploma Erdélyben elég alkalmasak a rend fentartására.

De valamint egy jó kormány nem mulaszt el semmit az igaz hit terjesztésére, hogy lassankint eltávolítsa az annyi bajt és belső zavart előidéző gyújtó anyagot, úgy másrészt nem járhat el elég komolyan egy oly ügyben, mely annyira szívéhez van növe minden alattvalónak. A tapasztalat mutatja, minő veszély az eretnekség, de azt is, minő veszéllyel jár az erőszakos térítés. A térítés munkáját csendesesen és békésen kell folytatni, úgy nem maradhat el a jó eredmény.

A kormány felügyeletének csak úgy ki kell terjeszkednie a katolikusokra, mint a többi felekezetre. A főpapoknak, kik egyúttal mágnások, kiválasztásában nagy súlyt kell helyezni személyes tulajdonokra. A török kiűzése által nagy birtokokat és jövedelmeket nyertek, de buzgóságuk nem nőtt egyforma arányban. Még mai nap is sok helyütt érezhető a lelkészek hiánya, a *cassa parochorum* daczára. Nem annyira a számban érezhető a hiány, mint a minőségben, különösen azoknál, kik akatholikusok közt laknak. Ezek magán érdeköket elébe teszik a vallás hasznának, előttük a jó megélés a fő, nem a nép lelkének gondozása. Nem hogy gyarapítanak a hitet, még jobban eltávolítják az eretnekeket az igaz vallástól. Aránylag igen rosszul vannak felosztva, és néhol úgy látszik, mintha a

munkások száma akadály volna az igaz hit munkájára nézve.

Ismeretes, hogy nagy jövedelmök dacára, a legtöbb püspök el van adósodva. Nem akarom eldönteni, a fény és pompa okozza-e ezt, vagy a szükséges dísz.¹ Nincs semmi intézkedés arra nézve, hogy e jövedelmek ezélszerűen fordíttassanak a nép és az egyházak javára, és az eretnekség ellen. Az igazságnak és keresztény illedelemnek együtt kell felügyelnie ez óriási gazdagság felhasználására. Nem lehetne-e az újonnan kinevezendő praelatusokat az állam javára bizonyos évi járadékkal megterhelni, mint Németalföldön? A püspökök ennek bizonyára ellen fognak állani, azért legjobb az apátságokon és prépostságokon kezdeni, melyek úgy sem tesznek szolgálatot sem az államnak, sem az egyháznak. Az ügy Róma elé fog kerülni és Felséged javára fog eldőlni, mert ott tudják, hogy minő hanyagúl járt el a papság tisztében, és viszont Felséged minő üdvös intézkedéseket tett az igaz hit terjesztésében. Mert bár a magyar vallásiügy egészen különbözik az osztráktól, mégis ki szabad mondani, hogy mindkettőben egyaránt sok bajt okozott a katolikus klerus hanyagsága és közönyössége.

Tudom, hogy a protestánsoknak több törvény és rendelet biztosítja vallásuk szabad gyakorlatát, de semmi törvény sem tiltja a vallás ügyének jobb karba helyezését. A magyar protestánsok történetére igen nagy befolyással voltak a német mozgalmak, különösen a passauí, ágostai és vesztfáliai békék. Igaz, hogy a birodalom törvényei nem érvényesek Magyarországon, de azért csak a külfölddel való összeköttetésnek köszönheték a magyar sectáriusok, hogy már 1606-ban elérjék azt, mit német testvéreiknek csak az 1648-iki szerződések biztosítottak.

Azóta mindig bizonyos záradékokhoz voltak kötve a protestánsoknak engedett jogok. Érzik ügyök gyöngeségét, azért oly nagy köztök az összetartás. Az országnak csaknem legtermékenyebb részét a kálvinisták birják, kik több-

¹ U. o. Ob dieses der Luxus und Equipage, das decorum oder die Nothwendigkeiten absorbiret, lasse ich dahin gestellt sein.

nyire magyarok. A lutheránusok (németek) városi lakók, és szorgalmuk által kellő jólétet élveznek. Nagyon segítik egymást, és a külföld sem hagyja el őket. Ezért nagy még a számuk a köznemességben, a polgári és jobbágyi osztályban, bár a mágnások már visszatértek az igaz egyház kebelébe. Nehéz az állam feladata, melynek mindkét részt ki kell elégitenie. Néha a papságnak és a katolikus földesuraknak túlságos buzgalma idézett elő mindig új gyűlöletet, máskor sok katolikus egyesült önzésből a zavargó eretnekekkel.

Mindent tekintetbe véve: úgy a felséges ház maximáit, mint az állam állapotát a jelen háború befejezése után, azt hiszem, hogy mindig kell ugyan törekedni a tévelygő felebarátoknak az igaz útra térítésére, de különböző eszközökkel, az idő és alkalom szerint. Mindenekelőtt szükséges a protestánsokat közvetlenül a kormánytól tenni függőkké. Magok is kívánják, mert csak az biztosítja őket a földesurak elnyomása ellen. Így a kormány megakadályozhatja az eretnekség terjedését és válogathat belátása szerint a szelid és határozott eszközökben, hogyan csökkentheti, és végre, hogyan viheti észrevétlenül az igaz egyházba. Ez a közvetlen függés egyúttal véget vetne az annyira elharpódzott ezivódásoknak. A pártok közelednének, és a világi és egyházi status böles intézkedései szükségkép magok után vonnák e térítést.

Még a görög egyesültekről és nem egyesültekről kell megjegyezni egyet-mást.

Mindketten az illyr nemzethől erednek, és vallásuk régi kiváltságoknak örvend.

Az unitusok irányában kerülni kell minden kényszerítést, nem szabad erőszakosan megváltoztatni szertartásukat, sem latin püspök alávetni őket, sem dézsmafizetésre szorítani őket. Mindez csak árt az uniónak.

Különösen a határőrvidék lakosságára gyakorol nagy befolyást a kormány. Ezen intézménynak már eddig is nagy a haszna, de még nagyobb érhető el, ha nem csak a katonaságra volnának tekintettel, hanem a közigazdaságra is.

Bizonyos, hogy sokan volnának megnyerhetők az unió

részére. És bár nem szabad elmulasztani semmit annak előmozdítására, még sem szabad megsérteni sem szabadságait, sem tudatlanságukat, mely őket papjaik és patriareháik vak eszközeivé teszi. A katolikus püspökök meg nem fontolt térítési buzgalma sok panaszra adott okot.

A metropolita hatalmát korlátok közé kell szorítani, de úgy, hogy azért elég tekintélye maradjon a népnek a kormány iránt való engedelmisség megtartására. Az 1734., 1735. és 1743-iki rendeletek megjelölik a jó utat.

„Az illyr nemzet jelleme megkívánja, hogy félelemmel és tekintéllyel tartsák a kellő határok közt és szorítsák kötelességére. Másrészt oltalmat is követel ez a nemzet minden méltatlan elnyomás ellen. Szentül meg kell tartani irántok minden szót és ígéretet.¹⁴”

Nem szabad elhanyagolni az uniót, de eleinte csak lassan, észrevétlenül kell közelebb hozni a schismaticusokat a katolikus hitben, lassankint csökkentve számukat. E célból nem szabad kimélni sem fáradságot, sem költséget. Az eddigi intézkedések inkább a nyugalom megőrzésére törekedtek, mint ezen cél elérésére.

A legtöbb attól függ, milyen állapotban lesz a monarchia a jelen háború befejezése után. Felsőged dicső elődjai is mindig a viszonyoktól tették függővé eljárásukat. Mindig a mérsékletnek, oktatásnak és jótétteménynek volt csak hatása, az erőszaknak rossz volt a gyümölcse. A mérséklésnek és a hatalomnak ügyes egyesítése vezet legbiztosabban célhoz.

Felsőged tudja, hogy Magyarország legtöbb baja nem abból ered, hogy nincs elég segédforrása, hanem inkább abból, hogy azokat nem ismerik és nem aknázzák ki eléggé. Minden európai államnak példája mutatja, hogy csakis ezen segédforrások megismerése teszi őket többé-kevésbé virágzókká és hatalmasokká. Minden hatalomnak a belső állapot

¹⁴ U. o. Der Character der Illyrischen Nation verlangt, dass dieselbe in gewissen Schranken und in ihrer Pflicht mit einer respectablen Standhaftigkeit gehalten werde. Im Gegentheile will diese Nation wider alle unbillige Drückungen protegirt seyn.

a forrása. Ez magában véve megmutatja, mily nagy elővigyázattal kell eljárni idegen elveknek átvételében, bármily kecsesgetőknek tűnnek is azok fel.

Minden népnek, minden országnak más a természete, abból vonandók le a törvények. Általános törvény, hogy az alattvalók jóléte képezi a kormány legfőbb erejét. Magyarországnak inkább áll módjában e jólét megszerzése, mint sok más országnak. Kell azonban, hogy a föld gazdagságához az ipar és a népesedés is járuljon. E jólét elérésére vállalkozik egy bővebben kifejtendő munka.

„Túlboldog volnék, ha egy ily nagy uralkodónőnek, ki alattvalóinak anyja, dicső kormánya alatt mindörökké számúzva látnám hazából, a mi tudatlanság, hamis előítélet, és más népszerű elv megmaradt, melyek eddig táplálták és fentartották a nyomort és a gyanút. Felsőged kegye és jóakarata, mely a legkisebbre is kiterjeszkedik, folytonosan munkálja harezos és hű népének boldogságát. Ezt a boldogságot nézem a hatalmi túlsúly alapjának és legfőbb forrásának, melyet a Mindenható Felsőgednek és felséges házának szánt Európában.“

Nem ismerünk állami iratot, mely hasonló rövidséggel és szabatosséggal tárgyalná hazánk egész belső állapotát. A szerző belátása és határozottsága még a német euriális stílus felszégtségén is bír uralkodni. Nemcsak az akkori magyar kormánynak nyerjük legfontosabb tényezőiben világos képét, hanem annak is, minő szemmel nézte Magyarország jövő fejlődését, az a férfiú, kit királynője megbízott az ország kormányával. Mint tartalmából kitűnik, Pálffy kevéssel az előtt szerkeszté, mielőtt főkaneczellár lett (1758. márcz. 14.). Más szóval mondva, ez az írás nem más, mint programja. Szükségtelen tartalmát összefoglalnunk, az elég világosan szól. Csak azt akarjuk kiemelni, mennyire magaslatán áll e mű az akkori politikai tudománynak, mennyire igyekszik utat törni az anyagi és szellemi haladásnak, és minden katolikus irány mellett, mennyire tiltakozik minden erőszakos elnyomás és üldözés ellen.

Ki kell még emelnünk azt, mi nem foglaltatik e mű-

ben. Bár első sorban financialis érdekekről szól, nem érinti egy szóval sem azt a nagy elnyomást, melylyel a vámrendszer sújtotta Magyarországot Ausztria képzelt javára, és mely bizonyára ellensúlyozta a „ne onus inhaereat fundo“ hatását. De akkor még nem ismerték tán annyira a „bilanx“-ot mint később, és Mária Terézia számos és sokoldalú ismeretei közt, mint maga beismeri, a financiához vonatkozók állottak leggyöngébb lábon.

A másik még fájdalmasabb hiány az, hogy csak a Felségről hallunk, legfőlebb az államról, de a nemzetről nem. Érezte-e már a XVIII. század államférfia azt, mit Széchenyi István oly erővel fejezett ki, hogy t. i. az anyagi haladás szükségkép maga után vonja a szellemi, mint a virágzás a gyümölcsözést? Nem szabad a múlt század embereit saját felfogásunk szerint itélni meg. A nemzet szemében nem nyelv és műveltség alapján áll, hanem a származás és politikai traditio eredménye. És Mária Terézia udvarában annyira egybefolyt a hazafiság és dynastikus ragaszkodás, hogy a nemzeti létet és szabadságot nem vélték jobban biztosíthatni, mint a jó király mindenhatósága által.

Hogy Pálffy ellen is tudott állani királynője akaratának, kitűnik abból, hogy ennek tulajdonították hivatalvesztését 1762-ben.¹ De Mária Terézia továbbra is nagyra becsülte, néhány év múlva országbírójává tette, és egészen kezére bízta Magyarország belső kormányát. Neki volt legnagyobb része a korszakot alkotó úrbérszabályozás keresztátvitelében. Viszonyát a királynőhöz teljes világításba helyezi az a levél, melyet Mária Terézia akkor intéz hozzá, midőn az úrbér első hírére mozogni kezdett a parasztság, és a nemeség a királynő előtt nagyobbította a veszélyt, hogy véget vessen a reformnak. Így szól:

„Mind e nagy lármának a zendülés felől, nincs semmi alapja, nem is bíztem soha. Itt járt egy 16 tagból álló paraszt-deputatio, azok vezetése alatt, kiket főczinkosoknak híreszteltek. Ha oly rossz volna szándékuk, nem vetnék

¹ Arneth. i. m. 7. k. 511. l.

magokat karjaink közé. Valóban lelkiismeretem furdal, ha látom, hogyan bánnak e szegény emberekkel, és még inkább azon, hogyan tintetik fel nyomorúlt helyzetüket. Hogyan adjak aztán hitelt a megyék jelentéseinek, ha annyi bizonyosága van az ellenkezőnek? Nem akarok semmit a törvény ellen, szeretem a nemzetet, hálás vagyok iránta, de ha azt akarják, hogy király maradjak, kell, hogy igazságot szolgáltatthassak a szegénynek csak úgy, mint a gazdagnak. Eleget kell tennem lelkiismeretemnek, és nem akarom, hogy elkárhozzam egy pár mágnásért vagy nemesért. Most már ismerem a bajt, nem színelhetek többé, meg akartam egyeztetni elveimet a királlysággal, sok hónapom és munkám veszett kárba, és ezt mind a szegény fizeti. Be kellett fejeznem a diétát (1765), nem titkoltam elégedetlenségemet, és elhatároztam, hogy ezentúl más eljárást követek. Csak a közjót akarom, nem szabad, hogy azt magánérdekek gátolják. Ismerem buzgalmát, itt az alkalom annak új tanúságait szolgáltatni, jót tenni hazájával, és visszaadni a nemzetnek régi bizalmamat.¹⁴

Midőn meghalt, a királynő így nyilatkozott felőle bizalmas levelében fiához: buzgó és hű férfiú volt, a milyen már nincs többé.²

* * *

Allergnädigste Frau! In Betracht Euer Majestät höchstbilligsten Verlangens meine Arbeit gleichsam in ganzen einzusehen, um andurch von dem Systemate, denen Principiis, und von denen Mitteln dasselbe zu bewütreken, urtheilen zu können, eines Theils; anderen Theils aber in betracht der grossen Weitläufigkeit dieser Arbeit selbst, und der Zeit, die ich gebrauche dieselbe zu vollenden, glaube ich, dass es meine Schuldigkeit, Euer Majestät ein genügen zu leisten, erfordern, Allerhöchst derselben in einen so viel möglich kurz zusammen gefassten Auszug, wenigstens einen Vorgeschmack zu geben.

¹ A malaczkai levéltárban. d. n. Pálffy kezébe jött 1766. február 1.

² Ferdinand főherceghez írt levele 1773. febr. 11.

Was dann dieses Werk eigentlich Wesentliches in sich enthalte.

Es bestehet also in dem das Hauptwesen meines Vorhabens:

Alle Theile des Gouvernements Hungarn betreffend durchzugehen. In jeglichen deren zu erinnern, was mir nützlicheres eingerichtet werden zu können scheine.

Was vor eine Art mit Hungarn fürzunehmen ich die vorzüglichste zu sein glaube.

Wie die alte Vorurtheile bei der Nation andurch abgelegt wurden.

Was die königl. Autorität zum Augenmerk habe, und wie Solche niemahlen einem Hazard ausgesetzt sein solle.

Was das Land eigentlich bereichern, mithin den Aufnahm des königl. Aerarii und allseitigen Dienstes bewirken könnte.

Was alles dieses vor einen Zusammenhang habe.

Dass es, und wie es könne zum erwünschten Effect gebracht werden.

Wornach um allhier nicht gleichermassen, wie in dem deducirten Plan weitläufig zu sein, welches ich in gewisser Maass ebenfalls wäre, soferne seiner Ordnung und Eintheilung einer jeglichen Materia folgen Thäte, wie selbe Euer Maj. bereits schon entworfener gesehen haben, und Allerhöchst dieselbe wills Gott! in der fortsetzung annoch zu ersehen geruben werden, als werde ich in Gegenwärtigen Von allen nur etwas sammeln, und mich alleinig nur auf das importanteste einschränken.

Ich widerholle demnach allhier nicht mehr, was ich bereits schon in der Euer Maj. gehorsamst überreichten introduction, in puncto aller Observationen, so in denen General Principiis zu folgen wären, dargethan, noch weniger was über die Legislation, und in puncto Contributionis gemeldet habe.

Das Werk ist seiner natürlichen Eigenschaft nach von selbst eines langen und weitläufigen Einsehens; Jedoch ohne dass man indessen (Ich will sagen, während der Zeit als das Sistema bereitet, aprobiret und nach und nach ein-

geleitet werde) feiern müsse, oder in einer inaction diesfalls bleibe. Können, Euer Majst. versichert seyn, dass ein getreues und geschicktes Dicasterium oder Rath, welches die wirklich existirende unsern alten Gesätze so zu ergründen als zu combiniren wissen wird, auch in aller ihrer Menge, Dunkelheit, und Mängeln, so viel noch finden kann, Sich Vorthellhaftig zu praevaliren wider alle Oppositionen und difficultäten, nur alle gerechte Vorhaben unterstützen, zugleich auch befolgen zu machen, soferne nur eine gütige Milde Arth und Standhaftigkeit, sich niemahlen abzulassen unermüdet, jene Befehle hand zu haben, welche die Vorsichtigkeit, Vernunft und Gerechtigkeit nach reifer und geziemender Überlegung ertheilet haben wird.

In Verhandlung aber der meisten Hung. Geschäften habe ich öfters beobachtet, diess nicht nur die Lands-Stellen des Königreichs, sondern auch die Hung. Hof Kanzley selbst, die Landes-Gesätze sich also lebhaft gegenwärtig halte, dass wann in ein oder auch Vorfall erwähnte Gesätze den füngang des Hofes nicht in Voller Maass berechtigen, Man alsogleich die Ohnthunlichkeit durch die Vermeintlich in Weeg stehende Gesätze Vorzustellen und zu behaupten keinen Anstand nehme.

Denen Hung. Lands-Stellen ist einiger massen zu gut zu halten, es ermanglet ihnen an der Einsicht und den hinlänglichen Begriff des Universal zur allgemeinen Wohlfahrt des Staats abzielenden und gereichenden Systematis, welches sich nicht wohl mit ihren von Jugend auf beybehaltenen popular Principiis, und der einmahl gefassten denkens Art vereinbahrt.

Dass aber die Hung. Hof Kanzlei selbst sich an die vorfindige Gesätze mit einer so genauen Achtung bindet, wodurch die Gesinnungen des Hofes nur gar zu oft vor unbewürklich gehalten werden, ist um so mehr zu bewundern als doch dieselbe auf die Befolgung des Willens des Souverains und das Interesse des Staats zu befördern das vorzügliche Augenmerk zu legen schuldig ist. Den diessfällg bisherige füngang wird demnach fürhin mit obberührter geschickten Complation und der einleitenden guten

Verhandlungs Art verbessert zu werden allerdings erforderlich sein.

Unter anderen in denen erwehnten *Punctis Legislationis et Contributionis* bereits angezeigten Mitteln, ist meines Erachtens dieses nicht zu verwerfen, dass zur Facilitirung alles und jedes die Correspondenz von Seiten des Kanzlers eingerichtet wurde mit allen Obergespannen auch anderen *accreditirten* in verschiedenen Comitaten und Städten. Diese Correspondenz muss beständig instructiv, und Vertraulich sein, nach denen Man die besten und bewertheste Leuthe aus allen Classen darzu auserschen haben wird. Ich habe den Endzweck sothaner Correspondenz erwiesen, um die darzu anstellende dahin zu Vermögen, damit Sie das Interesse des Publicum dem Particulari vorziehen, und damit Man füglich so die Belohnungen als die Bestrafungen auszuthellen wisse.

Es ist unstreitig, dass die Obergespänne von denen Vormöglichsten, und *accreditirtesten* aus denen Comitaten genommen zu werden pflegen, auch dass Sie aus vielen Umständen alle Dependenz von Hof haben, so auch alle Erkantlichkeit vor empfangene Königliche Wohlthaten demselben erkennen müssen. Man sollte fast alles in dem Lande deshalb durch ihren Wege reguliren Können, wann auch alle darzu fähig, geschickt genug und solcher gestalten arbeitsam wären, die Sachen in ihren rechten führung zu führen, als welche Obergespänne nicht allein die Comitats Congregationen, und die Erwähnung deren Subalternen Stellen des Magistratus Comitatus gleichsam nach Gefallen leiten, sondern auch in der Contributions-Sache die *Judices Nobilium* dirigiren können. Also zwar, dass nachdem auch die königl. Frei-Städte respectu contributionis von einer gewissen Dependenz deren Comitatern abhängen, es sehr leicht wäre diesen Theil einzurichten, wann anderst der Vorsteher dessen in jeglichen Comitatus so beschaffen wäre, wie es zu wünschen wäre.

Ich bin nichts destoweniger des dafürhaltens, wie Man dieses ersetzen und suppliren könne Mittels der vorgeschlagenen Correspondenz in *Forma Instructionis*; die Ober-

gespänne öfters anhero nach Hof berufe, und mit Einverständniss anderer erfahren und Vertrauter Personen als da ein Palatinus, Kammer-Präsident, Personal oder andere sind, mit welchen einverständlich ein solcher Wunsch könnte auserschen werden, welcher in Vorfällen einigen Obergespannen á *Consilio* zu sein in Stand und fähig wäre.

Es zeigt dieses zum Überflus was vor eine Attention man in der Wahl deren Obergespannen zu haben muss, und was vorläufig mit Solchen concertirt werden sollte, bevor Ihnen dieses Amt conferirt wird. Ich rede hier wider mich selbst, und sage, dass es zu wünschen wäre, dass Vormahls die Erblichkeit deren Obergespannschaften nicht leicht denen Familien hätte conferirt werden sollen, ob schon heutiges Tages diese schon beschene Collationen nicht nur kein *Obstaculum* denen Regirungs Absichten verursacht, sondern dieselbe vielmehr Facilitirt, durch den Eifer, die Verbindlichkeit, und die Treue, mit welcher diese Familien Euer Majest. und dero Dienste zugethan seynd.

Niemand kann eine mehrere influenz in Sachen haben, als ein Palatinus und zum Theil auch ein Primas. Aber darf ich mich auch wohl erkönnen getreulich meine Gedanken hierüber zu eröffnen. Euer Maj. werden von Selbsten ermessen, wie wenig Man diessfalls auf den Letzteren zehlen Können und warum derselbe ein fast zu allen Gebrauch untaugliches Werkzeuge geworden seye. Vor Euer Maj. bei der Nation und vor der Nation bei Allerhöchst derselben.

Das *Consilium Locumtenentiale* wird niemahlen eine werththätigere Activität, noch eine ausgiebigere Beeiferung haben, als wann dasselbe durch die nachdrückliche Direction Eines Präsidis beständig animirt sein wird, die in dem *Consilio* befindliche Räte werden von aller fähig- und geschicklichkeit zu seyn supponirt; und ich halte dafür dass einmahlen vorträglich sein könne, wann die Sachen daselbst also tractirt wurden, dass ein zeitlicher Director-Canzellarie *Consilii Locumtenentialis* gleichsam als ein Dictator willkürlich Dirigiret, da inzwischen kein anderer weder genugsam informirt, weder zu denen wirklichen Ab-

sichten des Systematis, so man sich Vornehmet vertraulich gebrauchet wurde, und da die junge in dieses Dicasterium Kommende Leuthe noch zu Nutzen des Staats, noch vor ihr eigenes beste wenig versprechen. Dieses will ich nur zur Vorsichtigkeit, keineswegs aber zum mindesten Nachtheil oder Schaden Von jemanden in aller Ehrforecht gehorsamst erinnert haben.

Euer Majest. geruhen hierauf zu entnehmen, dass ohne das ein Präses, oder der Palatinus gebunden sein dürfte zu einer beständigen Residenz zu Pressburg, oder besser zu sagen bei dem Consilio Regio, sondern zu Zeiten sich entfernen könnte, sonderheitlich auch nach Gnädigsten Gefallen Euer Maj. anher zu weillen berufen, und so lange es Allerhöchst derselben beliebig wäre hier verbleiben könnte. Ob derselbe dergleichen alles Vertrauens würdige Rätthe um Sich hätte, die da solche ausgebliebene Gutachten und Wege Ihnen and die Hand zu geben vermögen, welche zur Ausführung und Erreichung des Vorhabens welches proponiret wurde gereichten. Gewisslich wäre in solchen Fall das Consilium Regium ein unvergleichliches Werkzeuge und Mittel zur Manipulation und bewirkung aller Geschäften oder wenigstens könnte dasselbe die Comitaten zur gemeinschaftlichen Beistimmung deren meisten Angelegenheiten also einzugehen disponiren, wodurch man mit Beibehaltung deren Formalitäten in gewisser Maass, dass Ziel ohnfehlbar erhielte, auch weniger verdrüssliche Repräsentationen zu befahren hätte.

Dieses Ziel wäre demnach Erstlich dahin zu trachten, damit die Conscription einmahl fixiret wurde auf das Jenige, oder auf was Nahmentliches, welches vor das Quantum Contributionale haften solle. Über dieses habe ich erwiesen, dass es eine Chicane und eine Schwachheit sei behaupten zu wollen, dass die Rusticität Keine Fundos habe. Ich glaube, dass jedwederer Nobilis mehr als zu viel den Schaden spühren würde dem Sie sich aussetzten, wann der Articulus bis dahin extendiret wäre.

Wann dann eine rechte Conscription stabilliret, gehöriger Massen schriftlich verfasset und in die Archiven gesetzt

würde, als dann wäre es an dem zu thun, die Contribution wenigstens um zwei Drittel zu vermehren.

Es versteht sich von selbst, dass zu allen Operationen des Systematis die ich vorschlage, die Zeit eines dauerhaften verfestigten Friedens müsse erwartet werden, um jenen Nutzen und Vortheile verschaffen zu können, welche alleinig nur der Friede denen Völkern und Euer Majest. gerechten Absichten erteilen kann.

So lange der jetzige Krieg fürdauert, muss das Augenmerk und Attention sich nur mit dem begnügen, Allerhand Gattung Hilfe die Man nöthig hat zu verschaffen; ohne die Königl. Autorität auszusetzen und ohne sich vor das Künftige verhänglich oder verbindlich zu machen. Ich habe auf vielerlei Weege und Mittel der Möglichkeit diese Contribution zu vermehren nachgedacht. Diese Mittel und Wege theue ich in Alternativen Vortragen, und sie sind von solcher Eigenschaft, dass die Landstände Keinen Argwohn nehmen, vielweniger sich stossen können, dass ihre Privilegia, Praerogativa und Immunitäten wede rangefochten noch verletzt werden mögen. Es kommt nur darauf an, dass Man der Nation gewisse ausländische Entrepreneurs zu verschaffen vermögend sein, und durch selbte fremdes Geld in das Land zu ziehen, und zwar einzig zum Profit Euer Maj. Aerarii, ohne dadurch den mindesten Abfahl oder Verluhr denen übrigen Euer Maj. teutschen-Erb-Ländern zu verursachen. Sollte dieses gelingen, so würde man das Königreich Ungarn in einen neuen Wachsthum der Population, des Feldbaues der industriae, folglich des Reichthums an Consumption und Commercio allerdings aufnehmen sehen.

Hier muss ich in Unterthänigkeit bitten Euer Maj. geruhen von der Gnade zu sein, und zu betrachten, dass aller Plan in Politico, nur ein Problema sein, aber ein Plan von einer Calculation ist eine Demonstration. Dass man arithmetisch die Branche des Finanz-Wesen eintheilen müsse, um die übrige Branches des Gouvernement ebenmässig einzuleiten. Derohalben da ich in meinem Plan alle absolute davon unabtrennliche Treibwerke combiniret habe, um dem Finanz-Wesen diesen Neuen Wachsthum zu Wegen zu brin-

gen, habe ich mich gezwungen befunden, mich so weitläufig in diesem Materia zu halten, damit alle Puneta des Absehens den Zusammenhang beybehalten mögen, da ich von der Contribution abhandle.

Mein einziger Endzweck ist den beyfal und die Suffragia einig zu machen, in Vereinbarung deren Interessen; zu diesen Ende habe ich folgende Idée entworfen.

Es sind nemlich 4 Gattungen des Interesse welche da sie sich entgegen stehen und kreutzen, vereinigt zu werden nöthig sind. Das Interesse des königl. Aerarii ist, das Quantum Contributionale zu vermehren. Das Interesse der Nation, welche in den Landtag eingetret, begehret ne onus inhaereat fundo. Der Rusticität Interesse, als welche in Landtag nicht redet, fordert die Verminderung ihrer Bürde, und eine proportionirte Repartition ut aequa Proportio observetur. Endlich das Interesse eines jeglichen Comitats in particulari bestehet dass es einen Theil der Contribution von der Nothdurft, das ist ad Cassam Domesticam ziehe, und denen Inwohnern ein und andere praestationen oder Abgaben darzu auflege.

Um diese vielerlei Gattung verschiedener Interessen zu vereinigen, ist nichts, welches die Nobilität mehrers gesichert stellen kann, als ein solch ausgegliches Mittel in das Werk zu setzen, durch welches denen übrigen dreien Interessen oder Convenienzien ohne ihrer, der Nobilität Bei- und Eintrage gesteuert werden möge. Und zwar dass ein solcher neuer Fundus ausfündig gemacht werde, wodurch fremdes Geld gegen Inländische solche Producta und Esswaren überkommen werde, von welchen das Land zum Überflus oder zu genügen hat, und welches dermahen beständig Vernachlässiget worden ist, eben aus der Ursach, dass man es sich nicht zu Nutzen gemacht hat, welches künftighin nicht beschehen wird, wann man sich in die Vorsichtigkeit und Activität des Gouvernements schicken will.

Euer Maj. werden diese ganze Idée entwerfener und Combinirter in einer abgesonderter Schrift entnehmen. Wie ich dann auch nicht minder bemüssigt ware, was die Urbaria, dann die Studia, und die Principia Generalia anbe-

trifft, gleichfalls in separirten Schriften abzutheilen, denn alles dieses ist eben so nothwendig, als es bey uns vernachlässiget worden, sonderheitlich was Finanz- und Commerzien-Wesen anbelanget.

Je mehr ich den betührten Theil des Finanz-Wesen einzusehen und zu erforschen beflissen war, je mehrere denen heilsamen Absichten entgegen stehende Beschweren habe ich darinnen wahrgenommen. Doch scheint es mir, auch solche erleichternde Wahrheiten darinnen entdeckt zu haben, welche begreifen machen, dass der Landes-Fürst als Proprietarius der Contribution und so vieler Domaniel-Regalien, wie auch die übrige Grund Herrn oder Proprietarii die einzige sind, welche die übrige Ordines und Inwohnern des Staats auf ihre Kosten erhalten und bereichern. Welches dann bezeigt, wie important es sei sich angelegen sein zu lassen, mehrere Producta der Erden oder Gründe einzuführen, und hervorzubringen.

Je mehr in einen Staat sich Fleiss und Arbeit einfindet, desto mehr kann ein solcher Opulent zu seyn ganz natürlich geschätzt werden.

Die Anzahl des Aekers-Manne, des Künstlers und Handwerkers, und dergleichen, die mit Handarbeiten in einen Lande sich fortbringen, thuet sich gemeinlich nur nach der Bedürftigkeit, welche man daselbst verspüret, proportioniren. Es wird demnach nur erfordert, dass man diese Bedürftigkeit zu vergrössern suche, zumahlen heutiges Tages die Proprietarii in Hungarn sich auf ihren Land-Gütern selbst, aber auch allenthalben schon einer bequemen und mehreren Consums erforderlichen Lebens-Arth, als in vorigen Zeiten, nach jetzigen Weltlauf zu schicken bezeugen. Dieses öffnet die Thüre zu mehrerer Industrie und nützlicherer Einführung verschiedener Sachen weit mehr als Vorhin. Ein Dorf welches nur beständig in der nemlichen Situation des Ackerbanes verbleibet und nur die unentbehrliche Unterhaltungs-Mittel aus der nemlichen portion Erdreichs zu ziehen, und damit sich zu begnügen fortfabret, wird in vielen Saeculis nicht an Inwohnern oder inpopulirung zunehmen. Also verhaltet sich es

auch mit denen Fabriken, mit Künstlern und Handwerkern. Also mit einem ganzen Staat und Lande. Sobald die Arbeit und der Verschleiss nur in der nemlichen proportion beständig verbleiben, so kann nichts zunehmen, nichts sich vermehren. Daher muss die Industrie den Feld-Bau, der Handarbeit und dergleichen allen Vorschub geben, und den Verschleiss oder die Ausfuhr weit über den Bezirk, in welchen sie sich dermalen befindet, fortsetzen.

Alle diese und dergleichen Motiven und Considerationen haben mich betrieben in absonderlichen Schriften, die mein Vorhabendes Werk zusammen setzen. Von denen innerlichen Aufnahms-Mitteln des Königreichs Hungarns zu handeln, damit unsere Nation erkennen möge, dass es ihren Nutzen allenthalben anständig sei dergleichen erspriessliche, obschon ihr fremd oder neu scheinende Principia zu umfassen, um sich in die Gleichheit vieler merklichen Vortheilen zu setzen, welche andere Europaeische Völker geniessen. Bei sothaner abgehandelten Untersuchung ist mir noch ein anderes Licht zu aufnahm des Finanz-Wesen aufgegangen. Nämlich: Mittels bei uns zu errichten kommenden *Militär-Colonien*. Welche nicht allein zu inpopulirung und Nutzniessung des bei uns unbevölkert und Öed liegenden Terrains dienen, sondern auch eine ewig fürdauernde und respectable Pflanz-Schule der wirklichen Stärke die Monarchie zu unterstützen ausmachete.

Aber auch diese Idée erfordert eine besondere und zwar ausführliche Schrift, damit Sie vollkommen erörtert werden könne in denen mancherlei guten Effecten, so sie hervorbringen kan.

Da ich aber allhier etwas von dem Militäre mit dem Finanz-Wesen zu vermischen scheine, so beschicht es wegen den Zusammenhang welchen alle Theil des Gouvernements nur gar zu sehr mitsamen haben. Es fliesset das Militäre nicht wenig in die Ökonomische oder Finanz-Einrichtungen ein, die man in dem interno zu nehmen hat, um das Geld in dem Lande circuliren zu machen.

Wann Man betrachtet, was die Truppen in Friedenszeiten consumiren, der Betrag der Exportation ausser Land

an Viehe, Körnern, Weine, Wolle etc. Desgleichen der Unterhalt deren Minen, und andere Rubriken, welche alljährlich Geld ins Land bringen, so sollte Man dafür halten, dass der Geld-Mangel, über welchen man sich beschweret, und an welchen der Contribuent leidet, entweder nicht, wie Man es behauptet, existiren, oder man muss supponiren, dass es die fremde und auswärtige durch ihr Commerceum und andere Wege an sich ziehen und benehmen, welches dann alle Attention von Seiten der Nation sowohl als des Gubernii verdient. Ich führe an seinen Orth an, wie dieser importante Gegenstand verificiret werden kann, durch die Bilanz und die Confrontation deren Tabellen des Tarifs, damit die behörige Abhilf genommen werde. Alsdann thue ich alle andere dahin einschlagende Observationen eben an jenes Orth eintragen, hier aber nur was das Militär darinnen relatives habe beirücken. Euer Maj. entnehmen, dass alleinig die Regulirte Hungarische Troupen mehr als das ganze Pecunial Objectum der Contribution kosten. Dasjenige so an Geld durch die Contraction seither erhalten worden ist, sind 200 m. R. und diese machen kein Differenz vor die Cassa von grosser Consideration, wann man beobachtet, dass die Vorspanne zur Last der Cassa gelegt sind, und dass der Soldat aller vorhin von den Bauern gehabten Beyhülfs und Concurs beraubt sei. Doch scheint, dass die Manns-Zucht, das Exercitium, die Subordination von der Contraction, und von Errichtung deren Casernen überall gleichwie in Neograd und Szathmarer Comitatzu decidiren anlass gegeben haben. Anderen Seits ist leicht zu calculiren was Euer Maj. an Geld alljährlich zum Unterhalt Dero anderen deutschen Troupen abschicken. Was würde erst damals sein, wann über das Euer Maj. in einer Ungewissheit der Reerutirung deren National-Völker verbleiben sollten? oder dieselbe Kopf vor Kopf mit Geld bezahlen sollten, wie dormalen der ganz Frische antrag war?

Ich weiss gar wohl, dass man sich schmeichle von denen Comitaten von 3 zu 3 oder 4 Jahren in Friedenszeiten sothann Reerutirung zu erhalten, nämlich einen

Man per Portam, gleichwie es Anno 1741 bei Aufrihtung deren 6 Regimentern beschehen ist.

Ich weiss auch, dass da der Antrag gemacht worden, damit Euer Maj. mit 50 m. R. zu Erbauung deren Casernen concurriren mögen, welche Summa aus deren 200 R. der Contraction exindiret wäre. Das Land neuerdings die Vorspanne auf Assignment des Commissariats bestreiten müsste, und dass man es durch Rescripta, Handbriefe und andere gelinde Weege des Vertrauens mit denen Obergespannen und Comitats Magistraten vielleicht dahin bringen dürfte.

Aber alle dergleichen Hülfe und Wege sind vor Euer Maj. Aerario nur geringe und nicht sattsam zulängliche Erhollungs-Mittel, zugleich aber neue Anlagen vor den Contribuenten. Dahero obschon in Finanz-Wesen auch der allermindeste Fundus, so gering er auch sein mag, nicht zu verachten oder zu verwerfen ist, so kann ich jedoch in Gegenhaltung des Haupt-Endzwecks vor dem königl. Dienste nicht umgehen zu bekennen, dass ich diese Kleinigkeiten mit welchen man sich occupiret, und vice versa sich Gegenwürfe machet, als die Vornehmste Ursache ansehe, welche die höhere und ausgebliehene Absichten und Maass-Nehmungen nicht allein aufhalten, sondern auch abwenden, das veraltete und gründliche Übel zu repariren.

Dieser Haupt-Endzweck ist, den Contribuenten zu bereichern, ihn aus dem Stand seines Elends zu ziehen, da man ihm aus seiner Trägheit und Müssiggang verhelfet; den Feldbauer, die Industrie zu animiren und andurch alle und jede in einen solchen Stand der Vermöglichkeit zu versetzen, welcher die Gemüther ganz natürlich dahin bereiten kann, dass sie sich zu der billigen und gerechten Mittheilung ihres Vermögens gerne bequemen, um dem königl. Aerario die nehmliche Vermöglichkeit zu verschaffen, in Erkenntniss, dass sie die neue Gestalt ihrer Glückseligkeit, welche sie geniessen der Aufmerksamkeit des Gubernii schuldig sind, und zu danken haben. Zu sothaner beglückten Aenderung ist nicht wohl möglich anderst zu gelangen, ohne dass Euer Maj. in Re Militari ein solches Sistema nehmen, wodurch Selbe von ihren Troupen in Friedens-

Zeiten gleichmässig als in Kriegszeiten Nutzen und Vortheile ziehen mögen. Also haben es in alten Zeiten die Griechen und Römer genutzt, in späteren aber Frankreich und Russland mit Vortrüglicher Politique geahmt. Warum sollte es unbillig oder unmöglich sein, dass die Kriegsvölker nicht auch in Friedens-Zeiten zur Hervorbringung der Subsistenz beitragen könnten, welche sie erhalten, und welche ihnen von dem Landesfürsten und dessen übrigen Völkern gereicht wird?

Es ist keine Macht mehr in Stand hieraus einen grösseren Nutzen sich zu verschaffen, als Euer Maj. besonders aber in dem Königreich Ungarn. Und dieses werde ich in dem oftbedeuten weitläufigen Plan ausführlicher anzeigen, in welchen unter Anderen Euer Maj. ersehen werden, dass da man weit entfernt ist dahin anzutragen, dass die auf dem regulirten Fass gesetzte Corps jemahls reformirt werden sollten, man vielmehr annoch eine beständig fürdauernde Pflanz-Schule gleichsam geborener Soldaten zu Stabiliren gedenke, welche immediate und alleinig von dem Gouvernements abhängende, zu allen Zeiten die regulirte wirklich existirende Corps zu recrutiren, zu deren selben Unterhaltung beizutragen. Die Remonta zum Theil zu besorgen, und andere Gattung Vortheiles verschaffen wird.

Diese Miliz-Colonien, also Militar und Ökonomisch eingerichtet empfangeten neue dermassen meistens öde liegende und angebaute Gründe, und Mittels einer wohl calculirten Ausmessung derselben Quantität und Qualität so einzutheilen konte, muss jedwederer über den Betrag des Unterhalts vor sich und seine Familie soviel Superplus überkommen, dass er leicht, so wohl das Domestiale als die Contributionem publicam abführen könne.

Mit einem Worth, da dieses eine zinnlich extendirte Ausführung erheischet, um darzuthun, wie Euer Maj. nur Alleinig auf Dero Ihnen Selbst eigenthümlichen gross und weiten Territoriis derlei Colonien wenigstens Zehen Stabiliren können, muss ich mich nothwendig auf jenen Plan beziehen, alwo Euer Maj. zugleich andere für den Staat, und das Land daraus entspringende Vortheile observiren

werden, welche sich durch die Industrie und die Arbeit ergeben werden, bei der Corps nemlich des Regulirten, dann der Miliz. Zumahlen aber das Militar-Wesen mit aller Principial Systemate so verknüpft und relativ ist, auch alle Militar Regulamenta, die in Landtügen abgehandelt werden, nicht minder die verschiedenen Meinungen, die pro et contra behauptet werden wollen, über die Vortheile so der Soldat und der Bauer wann sie beisammen oder vertheilet sind, erhalten, als bin ich der Meinung, dass Euer Maj. unumgänglich alle hierüber schöpfenden Dispositionen Sich bey- und vorbehalten sollen, als ein dem König alleinig zustehendes Regale, in welches sich die Landstände vorhin niemahlen gemischt haben.

Die Landstände thuen zwar auch nicht sich dessen nicht anmassen oder es directe prästendiren, und wann es gleich zu Zeiten scheint, als thäten sie sich indirecte darein mengen, so ist es mit aller Behutsamkeit, in Besorgung, dass Sie sich nicht selbst eines Neuen Lastes oder Bürde unterwürflig machen möchten.

Sie stehen davon auch ab, so bald man Ihnen begreifen macht, dass die Glory und das Interesse der Nation in Casu sei sich unmittelbar zu behuf des Allerhöchsten Dienstes zu vereinigen, ein andere Entschliessung zu nehmen, in Betracht der Situation und Umstände deren Sachen.

Ein ganz frisches Exempel haben Euer Maj. dermahlen. Der 63. Art. des Landtages Anni 1741 excipiret in Terminis wie das Land unter keinen Vorwandt zu keiner Zeit gehalten seyn solle die damals errichtete Corps jemals zu recrutiren; Nichts destoweniger ist es heutiges Tages also geschehen, dass es ohne den sonst gewöhnlichen Dietal Puneto befolget worden. Dieses zeigt einen gebahnten und eröffneten Wege an, zu anderen *brevimann* nehmenden Arrangemens. Wann auch Euer Maj. etwas an Kosten dabey zulegen, gleichwie dermassen höchstderselben gefällig war 10 R. für den Mann heizutragen, wird jedoch das Aerarium anderer Seits gedoppelt compensiret.

Ich trete dem Casu noch näher.

Euer Maj. haben eben jetzt zu resolviren geruhet, dass wegen Abgabe eines Drittel in productis Naturalibus an dem Contributionali tractiret werden solle. Dero Höchster Dienste scheint es anjetzt also zu erfordern und die Comitaten haben es vielleicht schon lange selbst gewünscht. Nichts destoweniger sind nicht alle in nemlichen Umständen es praestiren zu können; zum Exempel: Arva, Liptov, Seepus etc. die dessen entblösset sind, daher sind einige, welche von diesem expediente so viel Schaden, als andere Beneficia davon verspürten. Nebst dem da Euer Majest. diese Natural Producta einmahl zu acceptiren gewilligen, dürfte das Land mit Vorschüttung des Geld-Mangels wegen deren Acceptirung forthin insistiren.

Die Kriegs-Cassa dürfte in die Länge, und besser zu sagen in Friedens-Zeiten sich dieses Systematis nicht allzu sehr accomodiren und als dann sehe ich vor, dass es auf neue Irritationen und Difficultäten ankommen würde, es auf das vorige widerum zu setzen.

Nichtsdestoweniger glaube ich doch, dass auch in die Länge mit Continuirung der Acceptation eines Drittel in Naturalibus Productis Euer Maj. immerfort noch grösseren Vortheil ziehen können. Zumahlen ich nicht für so schwer zu sein erachte, dass man die Comitaten auch zu einer Augmentation Vermögen könne, zum anderen aber kann durch machende Conventionen mit auswärtigen Entreprenours der Werth dieses abreißen des Drittels in Naturalibus besser zu statten kommen.

Ich will mich hier nicht weiters über den Zusammenhang und Combination des Militär mit dem Provincial Oeconomico extendiren. Genug ist an dem, dass ich der Hoffnung bin über dieses Principium alle Vortheile vor dem Königl. Dienste in meinem Plan zu vereinbaren, um Euer Maj. die geziemende Macht Superiorität, welche Dero Kron gebührt, beyzubehalten.

Von jenen Stand der Bedürftigkeit und der Miserie, über welchen man meistens klaget, und den Man gemeinschaftlich vorschüttet abzuheffen. Und um Euer Maj. grossen Gesinnungen, durch welche höchstdieselbe nichts anders

trachten, als Ihre Länder und Völker mit vornehmenden Verbesserungen beglückt zu machen nach meinen geringen Kräften ein Götigen zu leisten.

Belangend die Königl. Frey-Städte.

Deren Beschaffenheit begehret in der That ein ganz besonderes Augenmerk und Einsicht, zu mahlen da selbst einen ex Statibus et Ordinibus Regni ausmachen. Ihre Anzahl zwischen Catholischen und Aecatholischen nicht allein vermischet, sondern auch namhaft stark ist und aus denselben alternative die Subjecta zu Stadt-Richters-Consules, und dergleichen in dem Stadt-Rath erwählt werden. Ihr Magistrat ist von solcher Beschaffenheit besonderer Leuthe zusammen gesetzet, welche einen unter sich haltenden Zusammenhang ausmachen, und ein so unergründliches Geheimniss beibehalten, dass ohngehindert der Influenz der Kammer und anderer, man noch nicht eigentlich in das Klare ihrer Administration hat kommen können. Zum Exempel: die Stadt Pest zahlet etwas über 13 m. R. an Contribution. Und ihre Mithürger und Inwohner sind beiläufig auf etlich 50 m. R. taxirt. Offen wird beiläufig von der Tax des Weingebirges bei 60 m. R. ziehen, ohne die anderen Berechtigungen zu rechnen; doch zahlet die Stadt an Contribution nicht mehr denn etwas über 22 m. R.

Dieses verdient einen grossen Detail, so ich eben Euer Maj. in besonderer Schrift anzuführen gedenke, um so mehr als diese Städte unglaublich in Schulden stecken, da mittels Sie weder ein Titulum aufweisen können, weder eine Special-Königl.-Erlaubniss haben, Schulden zu Contrahiren. Eine güttsame Ursache, Sie vermög denen Lands-Gesätzen in Sequestrum zu nehmen, welche Gesätze Nirgendswa unzulässige Dinge oder wohl gar Malversationes gestatten, vielweniger solchen Städten, welche Peculium Principis sind.

Euer Maj. sind berechtiget den Sequestrum ad Locum und mit demselben einen hominem Oeconomum abzuschicken, der da Erkenntniss ihres Standes, ihrer Fundorum und ihrer Administration nehme und abfordere.

Durch welchen das Geheimniss entdeckt werden, und

Sie in die Regelmässige Richtschnur relative zum Endzweck des General Systematis mitgenommen werden können.

Der Clerus obschon derselbe in freyer Geniessung seiner Immuniteten belassen werden sollte, wie es die Billigkeit erfordert, verdient nicht minder eine Attention in so weit es in die Finanzen einfliesset. Dieses ist auch ein so weitläufiges Objectum und einer zimlichen Zärtlichkeit zu traktiren würdig. Daher einer besonderen Schrift und Anmerkungen bedürftig.

Dann ausser den Jure Patronatus, Jure Stolae und sofort ausser dem was Euer Maj. ex Concessionibus et Bullis des Römischen Stuhls schon überkommen haben, und noch erhalten können, sind noch andere merkliche Fundi, welche Euer Maj. zu nützlichen und anferbaulichen Gebrauch von der Religion verwenden können, weit erspriesslicher als Sie heutiges Tages sine titulo, und was noch übler ist, sine fructu hin und wider genossen werden.

Man darf also gar nicht erstaunen oder sich darob Verwunderen, dass so viele Sachen in dem Lande sich annoch in Fieri befinden. Wann zum Theil ein Systema zu fassen der 24. und 59. Article des Landtags Anni 1715 wie es angetragen und beschlossen war das Juridicum des Militare, das Politicum und Ökonomium betreffend hätte können zu Standt und zur Vollziehung gebracht werden, so wäre dermalen ein solches Systema schon in Schwung und würden wir der Mühe überhoben. Allein die damals darzu destinierte Leuthe und Commissarii haben vor ausarbeitung des Werks ihren Lebens-Lauf geendet. Es bezeuget demnach, wie nothwendig es sei den Terminum erspriesslich gefasster Resolutionen zu beschleunigen, und wie sehr Euer Maj. angebotrene Milde und Clemenz, Standhaftigkeit erfordern wird, der Befolgung und Ausgang derenselben abzuwarten.

Freilich wohl muss man gewärtigt sein gewaltige Difficultäten hin und her zu befahren, aber eben dessentwegen muss man auch gefasset sein dieselbe zu heben. Die Wahrheit zu sagen ohngeachtet der Allarmirung Stritte und Repräsentationen, so dessentwegen entspringen wer-

den, ist doch die mit Güte und Sanftmüthigkeit vermengte standhafte Arth und Modalität das ergeblichste und bewährteste Mittel welches zur Letzt die Gemüther zu allen was Man wünschet und verlanget, bäuget und besänftiget, weilen endlich nicht so viel Unterschied über die Denkens-Arth guter Principiis und einer heilsamen Constitution sich ereignen kann, als über die Wahl deren Mitteln und des Weeges, welcher in der Practique sie einzuführen und zu stabiliren vorkommt, und auf was weise der Gebrauch derselben mit Application deren Principiis zu machen sei. Solcher Unterschied, oder besser zu sagen die Vielerley Spaltungen deren Meinungen findet sich nicht allein in Landtügen, Comitats-Congregationen, bei dem Consilio Regio, Locumtenentiali, bei der Canzley sondern wohl auch in Conferenzen und Consiliis ein. Wie sie dann auch so mancherlei Beschwerlichkeiten, in Religions-Geschäften, sonderlich in Hungarn und zwar vorzüglich mehr als anderer Orthen verursachen, alwo ohnerachtet Euer Maj. als Apostolischer König weit mehrere Berechtigungen und Praerogationen als andere Landes-Fürsten besitzend, dennoch die Religions-Sachen in solcher Beschaffenheit sich daselbst befinden, dass es in der That hart ist, sich auf eine Arth darein zu richten, dass weder die Religion, noch das Wohlseyn des Königreichs nicht etwas ausstehen oder zu leiden habe.

Nebst der Animosität, und zugleich der Eifersucht, welche zwischen denen verschiedenen Glaubens-Genossen obwaltet, hat man oft auch mit derenselben Fürsther und Capi zu thun, deren Eigennutz wenig Einyerstündniss und Einigkeit unter Ihnen zulasset. Diese sind unter anderen, wann nicht sehr ignorant, wenigstens sehr eingeschränkter Wissenschaft, besonders in Sachen, die ausser Hungarland sich ergeben, welche jedoch grossen Einfluss darinnen haben.

Es ist nicht ohne, dass in Befolgung deren Moderations vollen Massnahmen und Königl. Resolutionen so Anno 1731 wegen denen Protestanten, hernach Anno 1734, 1735 und 1743 wegen den Graecis unitis et non Unitis genommen worden sind, man nichts Continuiren könne auf den Fuss der ruhenden Stille die ungestime Winde gleich-

sam in ihrer Höhle einzusperren und jeglichen in seinen Schranken, und in seiner Pflicht zu halten; diesen nehmlichen guten Effect werden in Siebenbürgen die so genannte Alwinzische Resolutionen verschaffen, wie auch die ganz kürzlich Anno 1755 zur Zeit der Transmigration deren Apostatischen aus dem Inner Österreich gefasste Maassnahmen erreichen.

Aber da eines Theils eine Weise Regierung nichts unterlasst um die Uniformität des wahren Glaubens zu erweitern, und nach und nach allen Zunder von so vielen Verwirrungen, Uneinigkeiten und Misstrauen welche vorhin waren, und auch noch sein können, aus dem Wege zu räumen, als kann man einen solchen Haupt-Punkt nicht genug tief nachgründen, welcher so verschiedentlich das Herz deren Unterthanen reget und zertrennt. Man kam diessfalls nicht genug die Experienz zu Rath ziehen und einsehen. Diese hat erwiesen, was vor ein Unheil der Irthum oder die Ketzerei in dem Interno sei, aber auch was vor ein gefährlicheres Unheil es sei, die Bekehrungen deren Ketzer mit Gewalt erzwingen zu wollen. Die Gewalt verhindert mehr als dieselbe befördert. Nichts destoweniger, sobald weise Vorkehrungen des Status Ecclesiastici mit denen Politicis eines verstehen und zum nehmlichen Endzweck abziehen werden, werden sich auch die Früchte zeigen, da man die Gemüther mit Wohlthaten mit Zustellung gewisser in sich indifferenten Sachen, so sie begehren, mit wahrer Doctrin et instruction, mit Lieb des Nächsten, endlich mit anderen vielen Expedienten die an seinen Orth angeführt werden sollen gewinnen wird.

Wann einen Plan solcher Mitteln welche beständig *Vigilantia et Charitate* dirigiret werden müssen, gefolget würde, ist es zu glauben, dass *per Posses* ein merklicher Fortgang von Bekehrungen ohne dass man sich etwas widrigen ausgesetzt zu werden befürchten dürfe, erhalten würde.

Die Regierungs Aufmerksamkeit ist über die Catholische nicht minder als über die anderen 3 in Land befindlichen Secten nothwendig.

Der Credit der Reichthum und die Aufführung deren Praelaten so Magnaten zugleich sind, verdienen, dass Euer Maj. die Wahl deren Subjectis, welchen höchst Dieselben die Dignitäten zu conferiren das Recht haben, in ihrer besitzenden Qualitäten und Tugenden allerdings zu gründen geruhen.

Viele derenselben vertreten zugleich das Weltliche Amt eines Obergespannes in verschiedenen Comitaten. Ihre geistliche Jurisdiction aber, die sich in dem Krieg vor dem Carlovitzischen Frieden ziemlich ausgebreitet hat, und wodurch Sie in den Posses ansehnlicher Decimarum gelanget, so die aus dem Türkischen Joch gerissenen Völker mit genugsamer Seelsorge oder Pfarrern zu versehen.

Noch heutiges Tages ohngeachtet der Cassa Parochorum worüber man sich mit Rom einverstanden hat, ist annoch in vielen Bezirken ein Abgang an gehöriger geistlicher Hülfe, aber noch ein grösserer Mangel an tauglichen und genug fähigen Subjectis unter den Clero Saeculari. Es fehlet zwar überhaupt in Lande nicht an der Zahl weltlicher Priester, aber wohl an denen bei Ihnen zu wünschen kommenden Qualitäten, sonderlich bei jenen, so mitten unter denen Aetholischen wohnen, folglich täglich mit ihnen zu thun haben. Wann denn diese ihre Autorität und Amt missbrauchen nur um ihren Personalen Animositäten ein Genügen zu leisten, und Anstatt Liebe des Nächsten, Hass und Rache verspüren lassen. Wann sie mehr mit ihren privat Interesse und praerogativis beschäftigt, als von der Seel-Sorge geführt sind. Und endlich wann sie nur Hirten zu werden verlangen um ein versichertes Einkommen, oder eine stabile Versorgung zu haben, dass Essentiale objectum hingegen welches das Heil der Seelen ihres Volkes ist, gleichsam nur als ein accessorium ansehen, vor denen fast nicht die Frage ist, so kann es die Catholische wenig aufbauen, die Ketzner aber noch weiter von den wahren Kirchen entfernen, zu welcher sie sich vereinigen sollten.

Zu dem wie oben gemeldet, sind viele Bezirke zu wenig, andere in Gegentheile häufig und inproportionirt besetzt, also zwar dass es zu scheinen beginnet, je grösser

der Geistlichkeit Menge in einer Dioecese oder Pfarrer sich befindet, je mehr thue sich die ärgerliche Dissension und Uneinigkeit vermehren. Es scheint die Anzahl deren Arbeitern sei vor das Werk des wahren Glaubens ein Hinderniss, und was vor das Volk eine Hülfe, von der Kirchen aber ein Trost sein solle, sei vor dieselbe eben zu einer Ursache der unausgeblieben Fruchtbringung geworden.

Unzählige Observationen und Reflexionen ergeben sich noch diesfalls zu machen, da aber allhier alles succineto berührt wird, thue ich sie an seinen Orth nicht ohnverhalten belassen.

Respectu Cleri muss ich jedoch dieses noch berühren, dass Euer Maj. nicht allein das Summum Jus Patronatus von allen Beneficiis in Hungarn haben, sondern über das auch noch alle Einkünften in Erledigungsfall derselben, nebst dem Drittel der Verlassenschaft in allen Bistthümern Euer Maj. gehörig sein.

Indessen da das Consilium Tridentinum nur in Articulis Fidei angenommen ist, suchen die praepotentiores deren Bischöfen oder des Cleri nicht minder sich manchemahl in Sachen zu widersetzen oder nach Umständen nacher Rom zu recurriren, mehreren theils in der Absicht, ihre Jurisdiction, ihre Autorität, ihre Einkünften zu extendiren.

Hier kann man ebenfalls solche Massregeln ex motivis Religionis et Status nehmen, welche Euer Maj. mit Rom in aller Einverständniss erhalten.

Es ist sattsam bekannt, dass ohngeachtet deren importanten Einkünften vieler Bischöfe, die Meiste dennoch verschuldet sind, ob dieses der Luxus und Equipage das Decorum oder die Nothwendigkeit absorbiret, lasse ich dahin gestellt sein. Aber es fehlet hernach an heilsameren Anordnungen und unumgänglich erforderlichen Ausgaben dieser Einkünften zu den Nutzen ihrer Unterthanen, ihrer Schäflein, ihrer Kirchen, und anderen nothwendigen Gebrauch oder praeservatif gegen die infection der Ketzerey. Es sei aber wie es wolle, so müssen sich hierinnen die Gerechtigkeit und ebristliche Anständigkeit die Hand reichen, um etwas näher die Conduite und die Verwendung so grosser

Einkünften oder Reichthums zu examiniren und zu beobachten. Damit die behörige zulängliche remedia vorgekehret werden möge, sonderlich wann es um eine neue Collation deren Bisthümern oder Beneficiorum zu thun ist.

Es wäre nicht ausser Acht zu setzen, darauf zu verfallen, ob damals eine solche Praelatur nicht solle oder könne mit einer Pension beladen werden, auf ein Drittel oder auf den vierten Theil deren Einkünften, gleich wie es in denen Niederlanden eingeführt ist? Es wäre hierüber Sich mit einem Indultu Pontificis zu versehen, zumahlen Euer Maj. zu viele gute Dispositionen und nützliche Depenses in Hungarn mehr als in allen anderen Ländern zum Aufnahm und Erweiterung der wahren Religion zu machen, auch so viele Motiva, Leute von Meriten dessentwegen zu gratificiren haben.

Ausser Zweifel hat man zu gewärtigen, dass die Bischöfe sich dergleichen Pensionen widersetzen werden. Es ist aber rathsamer bei den Probst und Abteien den Anfang zu machen, als welche in grosser Anzahl aus nicht Regulares sich befindende denen Ecclesiasticis Saecularibus, meistens gleichsam cum deperdita conferiret zu werden pflegen, weilen diese fast keine Verrichtungen dabei zu haben, noch einigen Dienste der Kirchen oder dem Publico zu leisten verbunden sind.

Die Prälaten werden demnach ihre Privilegia darwider allegiren und vorschützen: Der König seine Berechtigung et Jus reservatum.

Und Rom wird endlich decidiren, da es von den Candidaten selbstn belanget und betrieben werden wird, welcher da nicht ehender in das Beneficium eintreten kann, bevor die question oder Pension nicht zugestanden sei.

Übrigens da zu Rom selbstn nicht unbekannt sein kann, so ferne eines Theils in der Prudential Conduite oder wahren Apostolischen Fürgang deren Bischöffen oder des Cleri es ermanglet habe, und was Nachlässigkeit in der Instruction deren Völkern und Irrglaubigen ihrerseits sich verspüren lassen. Andern Theils aber ebenfalls daselbst bewusst ist, wieviel Euer Maj. Unkosten verwendet haben,

und was ausnehmend erspriessliche Vorkehrungen höchst dieselbe letzthin in Oberösterreich Kärnthen und Steiermark gemacht haben, soviele durch den Irrthum verführte und von falscher Lehr und Büchern infectirte Seelen anwiederum in den Schoß der wahren Kirchen zu vereinbaren, als wie ich von dem Catholischen Clero hiemit praescindirend, von denen Acatolischen meine vorkommende Reflexionen anführen.

Obsehon das Religions Systema, gleichwie viele andere Sachen, von denen übrigen teutschen Erbländern different in Hungarn sei; So ist es doch wahr zu sagen, dass der grösste Theil des Übels sowohl in diesen als in jenen Ländern, mithin in einen wie in denen andern müsse und könne einer gewissen Nachlässigkeit oder wenigstens einer Gleichgültigkeit des catholischen Cleri, und der dormaligen Regierungsarth imputiret werden. Um so mehr weilen Euer Maj. die Satisfaction geniessen, zu sehen, wie in der letzteren Inner-Österreichischen Fermentation, die noch zum Überfluss mit auswärtiger Unterstützung unterhalten und angefrischt worden ist, die weise und kluge Vorkehrungen so Euer Maj. genommen haben, also bald die Gemüthter besänftiget und den allerbesten Effect hervorgebracht haben.

Ich weiss gar wohl, dass die Protestanten bei uns in Hungarn Articulos et Resolutiones Regias vor sich haben, welche die Regierung hindern, ihr liberum exercitium und andere Beneficia die sie geniessen zu alteriren. Aber es ist jedoch nicht minder wahr und gewiss, dass die Regierung nicht gehindert werden könne dessentwegen ein besseres und vortheilhafteres Systema vor die Religion und den Staat als vorhin fürzunehmen.

Um allhier nicht wiederum ausserordentlich weitläufig zu sein, wie es eine förmliche Deduction erforderte, begnüge ich mich nur Euer Maj. gehorsamst anzuzeigen, dass ich in meinen zusammengetragenen und gesammelten Compilationen, verschiedene Observationen eine Historische Eventum und deren Abänderungen ausgearbeitet habe, über alles was das Schicksale und die Situation des Religions-Wesen deren Acatolische Augustanae et Helveticae

Confessioni addictis anbelrifft. Von der Zeit an als Sie sich unter der Domination des Allerdurchlauchtigsten Hauses in Ungarn eingeschlichen haben. Zu welcher nicht geringen Einfluss das Exempl und die Unterstützung deren in Deutschland gemachten Conventionen haben als nemlich: Die Passauer Transaction in Anno 1552 der Religionsfriede 1555 und die Westphälische 1648. Es ist nicht an dem, dass die Reichs-Gesütze den mindesten Effect in Hungarn hätten. Aber der Zusammenhang und die Correspondenz deren damaligen Sectariis in dem Römischen Reiche, mit denen so in Hungarn sich befanden, hat so viel gemacht, dass diese letztere schon Anno 1606 in der Wienerischen Pacification dann hernach in den Landtag Anno 1608 unter Mathias Zeiten so geschickt anstellen gewusst haben sich noch ehender jenes accordiren zu machen, was die Erstern 40 und respve 42 Jahre später nemlich Anno 1648 durch den Westphälischen Frieden allererst erhalten haben.

Die oberwehnte Historische Seriem demnach dermalen bei seit gesetzt, thue ich hier nur noch darauf anmerken, dass alle Beneficia, so man denen Aetholischen zugesagt habe verschiedene Conditionen und Umstände mit sich führen.

1-mo. In Anno 1687 werden Ihnen Ihre Articuli confirmiret: *Ex gratia et Clementia.*

2-do. geschiehet es *propter bonum Pacis et Domesticæ Unionis.*

3-tio. Ist es *Salvo Jure Dominorum Terrestrium.*

4-to. *Salvis eatenus Legibus Regni Diplomate Regio Firmatis.*

5-to. *Salvo Art: 23 Anni 1687 respectu Regnorum Dalmatiæ Croatiae et Slavoniæ, ubi sola Religio Catholica Romana admittitur et proficetur.*

6-to. *Salvis quoque Privilegiis etiam per nonnullos Civitates et Oppida, nec non Communitates in Hungaria quoque eatenus impetratis.*

Gleich wie auf der einen Seite die Catholischen durch solche Clausulas ihren Vorthelle abnehmen; also werde auf der anderen die Protestanten gar wohl wie sehr die

Schwäche ihrer Causae, von ihnen zwischen sich selbst eine besondere Einigkeit einen Zusammenhang eine Conduite erheische, um von Gelegenheiten zu profitiren, damit Sie sich erhalten mögen. Die Calviner (meistens Hungarn) occupiren fast das beste und fruchtbare Land an Körnern, Vieh etc. Die Lutheraner (meistens Teutsche) sind stärker in Städten und Flecken; aller dieser ihre Industrie und Application giebt Ihnen merklich Wohlhabungs-Bequemlichkeit. Ist es sich hierauf zu wundern, wann sie Geld und Unterstützung finden? Ist es zu befremden, wann Sie sich ohngeachtet die Magnaten und führnehmste Familien in den Schoss der Wahren Kirchen zurückgetreten, annoch in grösserer Zahl unter der Kleinen Adel, unter Bürger und Bauers-Leuthe finden und erhalten?

Dieses ist, was die Regierung oder den Hof öfters embarassiret hat, alldieweil es sehr hart und schwer, beide Theile auf einmahl zu befriedigen. Öfters haben die Magnaten die Prälaten oder der Clerus durch übermässigen Eifer die Ruhe des Staats gestört und durch oder wegen ihren Juribus Terrestribus die Gemüther mehr mehr erbittert den beiderseitig hegenden Hass dabei, welcher vorhin noch mehr als heutiges Tages sich eingefunden, ernähret. Öfters hinwiderum hat zum Unglück der Eigennutz vieler Catholischen selbst nicht wenig beigetragen, dass Sie sich in Mitte deren grössten Troubles mit denen Ketzern einverstanden haben.

Alles dieses relative in Erwegung gezogen, gegen dem, was sich jüngstens mit denen Protestanten in Inner-Österreich zugetragen hat. Gegen denen Maximen welchen das durchlauchtigste Haus bisher diesfalls gefolget hat. Endlich gegen der Beschaffenheit deren Umstände, in welchen sich Euer Maj. nach geendigten jetzigen Krieg befinden werden, scheint mir, dass gleichwie zu allen Zeiten zwar das Absehen sein müsse die in dem Irrwege schwebende Neben-Menschen auf dem rechten Wege zu leiten und folgsam der Kirchen zu vereinigen, so können es doch nicht mit einerley, sondern unterschiedlichen Massnahmen und

Umständen, Zeit und Situation deren Sachen beschehen, und daran gearbeitet werden.

Wann auf den historischen Zeitlauf, von welchen Meldung gethan habe, zurückgesehen wird, so zeigt sich, dass auf allerhand und ganz differente Arth zu diesen grossen Werk in Böhmen und in Mähren, als in Laussnitz und Schlesien, anderst in Unter- und Oberösterreich, Kärnthen und Steier flürggangen worden sei.

Nun was vor ein Wege derselbe sein möge, welchen man zu folgen sich entschliessen wird, glaube ich jederzeit, dass der sicherste sei, dass man anfangs alle Protestanten von der Regierung immediate abhangend oder dependent zu machen; und alles bekräftiget meine Meinung noch mehrer, dass Sie es selbst nicht besser wünschen und verlangen, um gegen die Catholischen Dominos Terrestres, welche Sie zuweilen bekränken geschützt zu sei und um in denen Locis Articularibus sowohl als auch an anderen Orthen, die sie aquirriret haben, gehandhabt zu werden.

Es lasset sich hieraus gar wohl abnehmen, dass soferne man ihnen ein solches Privilegium, welches alle 5 oder 6 Jahre verneuert und zugleich auf diese oder jene Conditionen und Cautelen die man zu stipuliren besorget sein müsse, zusagete, die Regierung allemahl in solchen Umständen verbleibete nicht allein den Ketzerthum, weiters um sich zu greifen, Einhalt zu thun, sondern auch allerhand Mittel vorkehren, und solche bald gütige, bald ausgebliche directe Befehle ertheilen zu können, wodurch dasselbe gemindert, endlich unvermerkt zur wahren Kirche herbei gebracht würde.

Durch solche immediate oder Directe Dependenz von der Regierung würden die Vexationes, die Händel, die Feindschaften von aller Seiten gehoben und aufhören, die Ruhe deren Gemüthern hergestellt, die Uniformität sich nach und nach nähern, welcher endlich die Bekehrung durch Klug und weise Massnahmen des Geistlich und Politischen Status, wie ich es anfänglich bemerkt beinahe folgen dürfte.

Übrigens sind zwar noch andere Wege und Mitteln

ausser diesen, welcher man sich um alle Absichten mit den Protestanten zu erlangen gebrauchen könnte, mir nicht unbekannt, aber da jene Vorkehrungen, deren man sich in denen übrigen Erbländen bedient hat, ohne dem fast alle in sich enthalten, glaube ich ein mehreres sei diesfalls anzuführen enthoben zu sein.

Ich schreite demnach einige kurze Reflexionen beizufügen von denen zweierlei Gattung Griechen, nemlich denen unitis et non unitis.

Beide entspringen aus der illirischen Nation, und ihre Religion war lange vor der Regierung des Durchlauchtigsten Haus von Österreich in Hungarn et Partibus Annexis eingeführt und privilegiert.

Die non uniti sind in denen Gesetzen unter den Namen Ruthenen, Walachi et Rasciani bekannt; Deren Unitorum grösster Theil hat den Ritum Graecum beibehalten, obschon einige den Ritum Latinum angenommen haben. In betreff dieser solle der wahre Eifer meines Erachtens nicht den mindesten Gewalthätigen Schritt flrzunehmen zu lassen, als da wäre sie zu zwingen ihren Ritum zu ändern; weder Sie einen lateinischen Bischof unterwürfig zu machen; weder Sie die Decimas zahlen zu machen, woferne es nicht bei Ihnen vorhin der Gebrauch gewesen wäre, dann alles dieses wäre soviel, als wieder die Union selbst arbeiten und den Progress derselben verhindern.

Von ihren uralten Herkommen stabiliment, oder denen Grenzen, so ihnen angewiesen worden seiend, etwas hierorts zu sagen, ist unnöthig, sondern vielmehr wie sie heutiges Tages zu betrachten kommen.

Sie theilen sich ins Gesamt in Militares et Provinciales ab, da die ersteren von keinen Hungarischen politischen oder Zivil Magistrat abhängen, hat die Regierung um desto füglichere Fürkehrungen ihrenthalben machen können.

Auch hier lasse ich alle geschichts oder historische Deduction bei Seit, wie und auf was Arth sie nemlich vorhin, zu Zeiten Euer Maj. glorreichen Vorfahren gehalten worden, was deren Privilegien seiend. Wie und warum die

zwei sogenannte Generalats nemlich: Warasdien et Carlstadt von den Hofkriegs-Rath in Grätz Dependent waren, von welcher Zeit an man sie sorgfältig von dem Königreich Kroaten unterscheidet und dergleichen mehr.

Inmittelst ist dormalen bekant, wie bei Anfang Euer Maj. glorreichen Regierung, der Prinz von Sachsen Hildburghausen seine Gelder in das klare gebracht, welche man diesen zwei Generalaten zugestanden hatte, und welche zum grössten Theil andersten verwendet worden.

Man kann hier nicht in Abrede stellen, dass die verbesserte Einrichtung dieser Militzen, sehr vortheilhaftig vor den Staat und den Allerhöchsten Dienste sei, aber ich bin der Meinung, dass man könne diese Militar und zugleich Cameral Vorthelle noch weiters bringen, wann man noch einen grösseren Vorschub der Industrie, dem Commertio und dem Feldbaue in selbigen Gegenden zu geben trachtete. Von welchen ebenfalls an einen anderen Orth geredet werden solle. Unter denen Varasdiner seiend wenig unirte, im Gegentheil aber mehrere unter denen Carlstädter, welchen man auch die von Lica und Corbavia der Nachbarschaft halber zugetheilet hat.

Überhaupt sind viele von denen Griechen, welche nicht so weit entfernt wären sich zu vereinigen und in die Unionen zu treten. Und obschon es allerdings Convenable wäre nicht zu unterlassen, wann man die Union ausbreiten kann, so ist doch auch Nothwendig weder ihre Freiheiten, noch jene gewisse Ignoranz zu verletzen, welche sie mit nur mit unglaublichen Blindheit dependent, von ihren sogenannten Poppen, Bischöffen, oder Patriarchen machet. Wie nun die Regierung nicht alzu Nahe auf das Objectum der Reunion gedrungen hat, und dass man ohne vorläufig Concertirten Absichten einige Bischöffe der lateinischen Kirche gleichsam fürgehen hat lassen, über das aber auch ein indiscreter Religionsgeist bei den grössten Theil der dominanten Nation überhaupt mehr erbittert, und zum öftern mehr entfernen, als aufbauen oder bekehren kann, als ist nicht zu bewundern, dass man so oftmahlen kla-

gen und Representationen von Seiten deren Griechen wider die Catoliquen entstehen gesehen hat.

Jene so sie nominatim Anno 1734 eingereicht haben, wurden allhier von 5. dicasteriis durch ganze 2 Jahre untersucht. Zweimal hat die Conferenz darüber deliberiret, worauf 2 allerhöchste Resolutionen ertheilt worden sind.

Man nahm die Absichten den Metropolitanum in billige Schranken zu setzen, doch als dass man ihm die benöthigte Autorität beiliesse in Stand zu sein, die Nation in dem guten Willen und Gesinnungen gegen die Regierung zu beeifern und zu erhalten. Doch auch ohne denselben nichts neues andurch zuzustehen, sondern vielmehr ihnen zu verhindern, von denen keinen Missbrauch zu machen, was man ihnen accordiret hatte.

Unter beglückter Regierung Euer Maj. Anno 1743 haben Allerhöchst dieselbe nicht Allein all obiges all gnädigstes zu confirmiren geruhet, sondern sie haben auch solche Entschliessungen genommen, wodurch eine wahre Regula et Norma gegeben worden ist; über dass was die Stolan und Banum Ecclesiae betrifft.

Gleichwohlen hat es nicht gehindert, dass dannoch nicht wieder andere Unanständigkeiten bemerkt habe. Jedoch da sowohl die Casus als die Umstände combiniret worden seind, hat man befunden, dass durch wiederholte Befehle, allemahl abgeholfen werden könne. Dass man in dergleichen sich ergebenden Zweifeln und Contestationen sich an die bereits genommene Resolutionen Anno 1734, 1735 und 1743 halten müsse.

Dahero ist es eine genügsame Probe, dass man auf dem nemlichen Fuss, bedeuter Resolutionen, fortfahren könne und zwar solange als man convenient finden wird, dass hierüber beangenehmte Systema, wegen denen griechischen Religion zugethanen, subsistiren zu lassen.

Der Character der Illirischen Nation verlanget, dass dieselbe in gewissen Schranken und in ihrer Pflicht mit einer respektablen Standhaftigkeit und Autorität gehalten werden.

In Gegentheil will diese Nation wider alle unbillige

Drückungen protegirt sein. Es muss Ihnen dass gegebene Worth und Versprechungen heilig gehalten werden.

Eben dieses wird den Endzweck der Union, welchen Niemanden ausser Absicht zu setzen ist, befördern.

Diessfalls aber da eines Theiles nichts vor der Zeit, weder etwas solches, so einiges Misstrauen erwecken möchte, bei Ihnen vorzunehmen kommet, scheint es auch andererseits, dass es an dem zu thun sei, Sie die Griechen gewisser Massen einzuleiten, damit Sie Antheil mit der Römischen Lateinischen Kirchen nehmen mögen, wider die Absichten und Unternehmungen deren anderen Ketzerischen Seeten. Mit einem Wort, es scheint wie das Interesse der Religion sowohl, als die gute Politique allerdings anbegehre, damit gemeinschaftlich durch jene Ministers so dieser Materie Kenntniss haben, die wohl concertirt und combinirte Mitteln ausgearbeitet werden mögen, auf dass die Gemüther und Umstand dahin eingeführt, das Werk Reunion fūrgehend, die Zahl aber, und die Stärke deren Ketzer und Schismaticis unvermerkt gemindert werde. Weder das Ministerium noch der Clerus muss sich durch die Beschwerlichkeit der Sache oder durch die ereignende Anstösse ermüden, noch abwendich machen lassen, und keine Mühe, noch erforderliche Kosten sind zu ersparen, um nützlich zu diesen grossen Endzweck angewendet zu werden.

Die Wahrheit zu sagen, alle bis anhero durch die Regierung vorgenommene Resolutionen und mittels Ergreifungen in Religions-Sachen, haben vielmehr nur abgezielt, die Gemüther Friedsam, und einen gewissen Ruhestand in Land zu erhalten, vielmehr alle Unruhe und Aufwühlung zu verhindern, als zu dem oberwähnten Endzweck zu gelangen, die Irrgehende Schafe in nehmlichen Schafstall zu vereinigen, dahero erfordert es einen formirten die Veranstellungen und Mittel zu diesen Abschen anweisen den Plan.

Das meiste aber henger ab von der Situation, in welcher sich die Monarchie nach gegenwärtigen schweren Krieg finden wird, um die Wahl und Option des auständigsten Systematis in puncto Religionis zu nehmen. Es haben

Sich Euer Maj. glorreiche Vorfahren auf unterschiedliche Arth hierüber in den Erbländern allemahl nach geendigsten Kriegs-Zeiten, nach Maass der Verschiedenheit seiner Umstände, in welchen Sie sich befunden hatten determiniret die Moderation die Wohlthaten und die Unterweisung haben hiebei jederzeit den besten Effect hervorgebracht, wo in Gegentheile die Gewalt schlechte Früchte gesamlet.

Nichts destoweniger wann die Standhaftigkeit und die Vorkehrungen der Allerhöchsten Autorität nicht gleichmässig dabei gewürkt hätten ist zu mutmassen, dass annoch viele deren Ketzer, in diesen Ländern zu finden wären.

In der klugen Vermischung der Moderation mit der Macht, die man einzutheilen weiss, bestehet es, dass immer näher gegen den vorgenommenen Endzweck geschritten werde.

Weil dem Baron v. Barthenstein der Illyrischen oder Griechischen Nation Geschäfte sonderheitlich aufgetragen ist, vermeinte ich in aller Submission, dass es dem Wohlsein und progress der Religion sowohl, als des allerhöchsten Dienstes sehr daran liege, wann Euer Maj. solcher gestalten gnädigst anzutragen geruhten, dass man sich dieses Geschäft nicht allein communiciren, sondern auch darüber die zu neheren vorfallende Entschliessungen, nach am vorzüglichsten befundenen Systema, concertire, sodann *Omnium Votis* Euer Maj. gnädigsten Approbation unterwerfe, und dass durch gleichförmige und relative Maassnehmungen die Umstände, und die Gemüther eingeleitet werden mögen, desto leichter, und gewisser den glücklichen Ausschlag des Absehens zu erlangen.

Zum Beschluss muss ich gestehen, wie nehmlich ich in diesen verkürzten Entwurf meiner Gedanken eben so weitläufig und vielleicht Euer Maj. überlästig sein würde, als in den anderen grösseren Werk selbst, woferne mich hier engagirete, alle inconvenienzen und alle abhülfs Mittel zu berühren, welche sich häufig einstellen, sobald der Geist sich occupiret den vollständigen Total-Plan zu combiniren.

Euer Maj. haben in voraus gewusst, dass der Ursprung eines oder des anderen Übels nicht von dem herrühre, als

hätte Ungarn eben einen Mangel an innerlichen resources oder Erhollungs-Mitteln, sondern vielmehr, dass man diesen Ressources bis anhero nicht genugsam nachgeforschet, und um sie gelten zu machen ihnen aufgeholfen habe.

Wann man die Augen auf alle übrige Europäische Mächte und auf die bei denenselben sich geäußerten Veränderungen wendet, wird man finden, dass es von denen (ich will sagen von der Erkenntniß deren innerlichen Resources) herkomme, dass jedweder zwischen mehr oder weniger Florisant geworden sei, und dass jedwedern zwischen mehr oder weniger die Superiorität des Equilibrii einen gegen der anderen gehalten, überkommen habe.

Diese Superiorität also die ihren Grund in dem Interno hat, machet überflüssig erkennen, dass um sie zu erhalten, man nicht auswärtige oder fremde Principia und Einrichtungen ganz gleichgültig umfassen solle, so löblich sie auch von andere sei, und so scheinbar oder Specios zur Nachfolg sie auch scheinen mögen.

Dann die Eigenschaft variret und wechselt, in jeglichen Land, bei jeglichen Volk, und giebt zugleich die Lehrsätze so man folgen solle, selbst an die Hand. Eine dieser Lehr-Sätze, so an Keinen Orth fehlschlagen kann, ist dass das Wohlseyn des Untergebenen Volks, den Reichtum, die Beglückung, die Stärke der Regierung befestiget. Ungarn hat leichtere Mitteln, als viele andere Länder dieses erspriesslichen Wohlsein des gemeinen Wesens einzurichten durch die Abundanz deren Land-Productorum, man muss aber bedacht sein, durch reichliche Industrie und inpopulirung diesem Land es zuwegen zu bringen. Euer Maj. werden schon nur gar zu oft die Abschilderung des Elends, so bei den Contribuenten, sich äussert, gesehen haben, dass die Zärtlichkeit Dero Mildesten Herzens auch die Abschilderung des Wohlseyns, welches durchaus sich äusseren könnte, sehen wolle. Dieses ist aber das Unternehmen des weitläufig auszuführen kommenden Werkes. Von welchen Euer Maj. mit Dero erleuchteten Einsicht gar wohl bemerken, dass jedwedere Idée desselben, deren ich eine merkliche Anzahl hier gar nicht berühre, ihre besondere deduction

anbegehren und zwar eine solche, welche da in Detail die Demonstration ihres Nutzens ausmache. Wie sehr aber der Zusammenhang so vieler Dinge Bedachtsamkeit und Nachdenkens erfordert, je mehr getröste ich mich meiner Langsamkeit halber entschuldiget zu sein, damit ich nichts gewagtes, nichts übereiltes, nichts confuses in so weitläufigen Materien, die sich alle zum nemlichen Endzweck schicken und vereinbaren sollen, ansetzen möge.

Es übriget mir demnach nichts anderes als Euer Maj. in Unterthänigkeit zu bitten, Sie geruhen dieses eingeschränkt und abgekürzten Gedankens-Auszug nicht anders als vor sehr unvollkommen anzusehen, gleichwie ich meine Vorhabende grössere Arbeit selbst nicht anderst in Gehaltung meines Eifers und meiner Wünsche vor Dero Allerhöchsten Dienste, ansehe.

Ich wäre allzu glücklich, wann unter Glorreicher Regierung Einer so grossen Monarchin und Mutter ihrer Unterthanen, ich auf ewig aus meinen Vaterlande, was noch von jener Unwissenheit, von jenen falschen Vorurtheilen, von irrigen Popular Principiis übrig bleibet, verwiesen und verbannt ersehete, welche bis anhero das Elend und das Misstrauen genähret und unterhalten haben; da mittelst Euer Maj. Milde und Gutthätigkeit von den Kleinsten bis auf den grössten sich erstreckend, immer fortfähret. Das Ansehen und die gemeinschaftliche Glückseligkeit ihres kriegerischen und getreuen Volkes herzustellen. Glückseligkeit, welche ich vor die Grundfeste und vor eine unerschöpfliche Quelle jener Machts-Superiorität des General Equilibrii in Europa ansehe, die der Allmächtige scheint Euer Maj. und Dero Durchlauchtigsten Hause destiniret zu haben.